BESCHOUWINGEN
OVER
DE VRIJMETSELARIJ
VAN
NIET-VRIJMETSELAREN

OVERDENKINGEN
VAN
Prof. Dr. J. LINDEBOOM
Ds. J. J. MEYER
Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN
Dr. A. VLOEMANS

VOLHERDT STAECH.
1833
VOLMAEKT SLAAGH.

N.V. BOEKHANDEL v/h.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON

BESCHOUWINGEN
OVER DE VRIJMETSELARIJ VAN
NIET-VRIJMETSELAREN

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ S. W. MELCHIOR - AMERSFOORT

Vr 269.960 XXXI 1182

BESCHOUWINGEN
OVER
DE VRIJMETSELARIJ
VAN
NIET-VRIJMETSELAREN

OVERDENKINGEN
VAN

Prof. Dr. J. LINDEBOOM
Ds. J. J. MEYER
Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN
Dr. A. VLOEMANS

VOLNERDT STAEGH.
1833
VOLMAEKT SLAEGH..

0010_64925460
011252485?

1931
N.V. BOEKHANDEL v/h.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON

R. H. S.

INHOUD

pag.

Prof. Dr. J. LINDEBOOM: Het Humanisme als historische bodem der Vrijmetselarij . . 1

Ds. J. J. MEYER: De Vrijmetselarij — door een buitenstaander 31

Dr. A. VLOEMANS: Vrijmetselarij en wijsbegeerte 57

Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN: Plaatsbepaling der Vrijmetselarij 89

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Tanggal : 17 Juni 2013

No. Induk : 73402/PN-MUSEUM/13

BIB - ID :

Beli / Hadiah : Ex. Museum

EEN WOORD VOORAF.

Het Hoofdbestuur der Orde van Vrijmetselaren onder het Groot-Oosten der Nederlanden heeft tot enkele bekende geleerden op het gebied van den godsdienst en van de wijsbegeerte, die geen deel uitmaken van bedoelde Orde, het verzoek gericht om hunne gedachten mede te deelen over de bijzondere geestesrichting, die de Vrijmetselarij is. Met groote dankbaarheid aan de schrijvers, die aan voormeld verzoek gevolg hebben gegeven, worden, ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan dier Orde, hunne denkbeelden in dit boek bekend gemaakt. Moge deze bundel die lezers vinden, die belang stellen in en zoeken naar geestelijke waarden!

Een woord van erkentelijken dank past ons ook aan de N.V. boekhandel v/h W. P. van Stockum en Zoon, die met hulpvaardige belangstelling zorg heeft gedragen voor de keurige uitgave van dit boek.

Namens voormeld Hoofdbestuur,

H. VAN TONGEREN,
Grootmeester.

A. F. L. FAUBEL,
Groot-Secretaris.

o

HET HUMANISME ALS HISTORISCHE BODEM DER VRIJMETSELARIJ

Onderling verschillend, schoon niet zonder samenhang, zijn ongetwijfeld de beweegredenen, die de leden der Vrijmetselarij tot hun orde neigen, of die de welwillende houding van den buitenstaander bepalen. Toch is het zeker niet te veel gezegd, wanneer het Humanisme genoemd wordt als geestelijke macht, welke aan de Vrijmetselarij algemeen een aantrekkelijkheid en belangwekkendheid verleent. Bij schrijver dezes is dit zeker wel het geval. Een korte uiteenzetting te geven hoe het Humanisme als historisch verschijnsel optreedt, hoe deze geestelijke strooming in de Vrijmetselarij een breede bedding vond, moge het doel van dit opstel zijn.

Het woord Humanisme kan tot veel misverstand aanleiding geven. Om te beginnen diene het van humaniteit wel te worden onderscheiden, alsmede van dat humanitarisme, dat tot min of meer georganiseerde uitingen en daden van welwillendheid jegens mensch en dier aanleiding geeft. Humanisme is een geesteshouding, nog beter misschien een geestelijk streven, dat zich ten doel stelt de waarden van

het mensch-zijn tot harmonische ontwikkeling en zoo volkomen mogelijke geldigheid te brengen, gedreven door een vast vertrouwen in het hooge gehalte dier waarden, waardoor zij verdienen beheerschende factoren te zijn in het leven van den enkelen mensch en in het bestaan der menschheid — deze laatste dan beschouwd als een gemeenschap, waarin de geestelijke krachten van het individu tot volleding ontplooiïng moeten en kunnen komen. Het Humanisme is zoodoende bij uitstek zedelijk van aard en strekking; doordat het niet tot den afzonderlijken mensch bepaald blijft, maar hem vóór alles zien wil in grooter verband van menschheid en schepping, bergt het religieuze krachten; tengevolge van zijn vertrouwen in de mogelijkheden van ontwikkeling en volmaking, die daar voor mensch en menschheid bestaan, is het een cultuurmacht, in staat tot, gericht op de bearbeiding van den natuurlijken grond des menschen ter voortbrenging van geestelijke vrucht.

Wij zullen ons niet bezighouden met de grootendeels theoretische en academische vraag, of dit Humanisme tot het wezen van den mensch behoort. Bij de beantwoording hiervan dreigt het gevaar der nietszeggende algemeenheid. Met meer recht en reden kan worden uitgesproken, dat bepaalde groepen der menschheid, in bepaalde tijden, zich dit Humanisme min of meer bewust zijn geweest. Zoo was het in de klassieke oudheid, zoo is het in de wereld welke den invloed van het Christendom onderging

en ondergaat. Wij stellen voorop, dat het Christendom zeker niet met Humanisme is te vereenzelvigen; even stellig worde hier uitgesproken, dat het laatste een belangrijke component van het Christendom is, hetwelk zonder het Humanisme niet in zijn volledigheid te denken noch bestaanbaar is. Al ware het, historisch gesproken, alleen: omdat de Grieksche, Hellenistische invloed zoo onmiskenbaar groot en duidelijk zich in de gedachtenwereld van het Nieuwe Testament openbaart. De theïstische, oudtestamentische opvatting, waarin God tegenover de wereld en de menschheid staat en een diepe klove gaapt tusschen het goddelijke en het menschelijke, deze opvatting is in de oud-christelijke geschriften zeker niet verdwenen, maar in belangrijke mate treedt daarnaast de humanistisch getinte gedachte op den voorgrond, die den mensch tot tempel Gods verklaart, waar Diens geest in woont. In deze uitspraak — door talrijke van verwante strekking aan te vullen — spreekt de overtuiging, dat de mensch, als drager van goddelijke krachten en vermogens, een zeer bijzondere roeping heeft tot verwerkelijking van het goddelijke wereldplan in en door de harmonische ontwikkeling zijner persoonlijkheid.

Maar er werken in het Christendom ook andere tendenties. Zij komen dáár aan het woord, waar zware nadruk wordt gelegd op menschelijk onvermogen, op de volslagen ontoereikendheid van den mensch om zich door eigen kracht het heil te verwerven, op de aangeboren zondigheid van zijn na-

tuur, op de verwerpelijkheid van zijn natuurlijke neigingen. Het is hier, wederom, niet de plaats om de volstrekte en de betrekkelijke waarde dezer opvattingen te bespreken; genoeg zij het te zeggen, dat daar een diep-religieuze gedachte en ook een religieuze bevrediging ligt in de overtuiging, dat de wereld en de menschheid in het booze liggen, en dat daar alleen verlossing mogelijk is door een daad van Gods souvereine genade, die zich aan den uitverkoren mensch bijzonderlijk openbaart. Zeer zeker is hier weinig of geen plaats voor wat men, met meer hedendaagsche, althans meer moderne bewoordingen zou kunnen noemen: waardeering der menschelijke persoonlijkheid, van haar kennen en kunnen, van haar vrije, autonome ontwikkeling volgens innerlijke noodzakelijkheid, bij het licht van redelijke zelfkennis en volgens harmonisch plan. Veeleer heerscht hier een pessimistische stemming, een ascetische sfeer, die gelegenheid biedt voor de uiterste consequenties van volkomen verachting voor, wantrouwen in mensch en menschdom.

Wij zouden deze opvattingen typisch middeleeuwsch kunnen noemen, mits wij er bij bedenken, dat het middeleeuwsche denken en voelen er toch niet geheel en al door werd bepaald. Want de meeste middeleeuwsche denkers hebben toch ook wel oog, en betrekkelijke waardeering gehad voor de natuurlijke zedelijke en intellectueele krachten, die daar werkzaam zijn in mensch en samenleving, krachten die zij zeker niet beschouwden als buiten God

en het goddelijke omgaande. Naast kennis en heil, rechtstreeks van God door openbaring geschonken, erkenden zij verlichting, ontwikkeling, stijging op intellectueel en zedelijk gebied door een — eveneens goddelijke — natuurwet, een leiding naar beter en hooger voor menschheid en samenleving onder den invloed van het zoogen. natuurrecht. Dit natuurlijke licht, dat ook aan de heidenen niet werd ontzegd, gold weliswaar minder dan het licht der openbaring, maar werd niettemin gewaardeerd als een „Vorstufe", een voorbereiding tot die volkomen verlichting en verlossing des geestes. De verhouding tusschen beide is een zaak, waar wij hier niet verder op kunnen ingaan; hoofdzaak is hier de erkenning van goddelijke krachten van wijsheid en velerlei cultuur, werkende in den natuurlijken mensch, waarvan de beschaving der klassieken, de geestesarbeid van Grieken en Romeinen gewaardeerde getuigen waren — al was 't dan ook, dat de juiste en zuivere kennis dezer beschaving meestal uiterst gering was. Dit laatste veranderde echter onder den invloed dier groote geestesbeweging, die wij gewoon zijn de Renaissance te noemen, en die zich tegen het einde der middeleeuwen op indrukwekkende wijze baan brak.

Haar behoorlijk te omschrijven of te kenschetsen is een uiterst moeilijke taak. Bekend is de veelgebruikte karakteristiek: wedergeboorte van kunsten en wetenschappen, met name die der klassieke oudheid. Zij is in haar algemeenheid zeer onvolkomen,

ja onjuist. Oneindig beter is die waaraan de namen van Michelet en Burckhardt verbonden zijn: opnieuw-ontdekking van wereld en mensch, het (weer) kunnen zien van mensch, menschheid en wereld met natuurlijke oogen, niet dogmatisch verblind of omsluierd — al heeft natuurlijk ook in het Renaissance-denken een bepaald dogma een rol gespeeld, namelijk het dogma van den natuurlijken, harmonischen, vrijen mensch; in allen geval is het een dogma, een vooroordeel, tot oneindig minder gevaren en misvattingen aanleiding gevend. Wij weten nu langzamerhand wel, dat het verschijnsel der Renaissance zeer, zeer gecompliceerd is, dat factoren van ontwakend nationalisme, van veranderde beschouwingen inzake kerk en staat, van socialen en economischen aard er toe hebben meegewerkt. Bijkomstig, zij 't ook belangrijk verschijnsel was de verhoogde belangstelling voor de litteratuur der Ouden; de daar gepredikte idealen van zuivere, harmonieuze menschelijkheid, van redelijk-zedelijke zelfkennis ter ontwikkeling van het schoone-en-goede tot hoogmenschelijke perfectie gaven aan de Renaissance dat algemeen-menschelijke karakter, waarvoor men den naam Humanisme terecht is gaan gebruiken. Want eigenlijk bestaat er tusschen de begrippen Renaissance en Humanisme weinig verschil, hetwelk dan nog meer een is van accent dan van wezen. Misschien zou men kunnen zeggen dat Renaissance een meer algemeene, formeele karakteristiek uitdrukt, terwijl Humanisme voor een belangrijk deel den

inhoud bepaalt. Want waar het er om gaat het wezen, de materie van het verschijnsel der Renaissance aan te geven, zal men altijd weer in de eerste plaats moeten grijpen naar de algemeene, natuurlijke, diep-innerlijke en naar buiten zich rijk ontplooiende menschelijkheid, die door het woord Humanisme pleegt te worden aangeduid. De in grootere en kleinere leerboeken veel voorkomende definitie van Humanisme als: beoefening van en belangstelling voor de taal en letterkunde der klassieken, is dan ook beslist onjuist en in haar simplisme zeer misleidend; die beoefening en belangstelling waren een onontbeerlijke voorwaarde, maar vormden niet de zaak zelve, al is deze misvatting begrijpelijkerwijze in de hand gewerkt door de eenzijdig intellectueele opvatting van „Humanisme" als studie der oude beschaving. Maar Humanisme was en is in den grond veel meer; het bezielde de kunstenaars tot diep-menschelijke verbeeldingen der natuurlijke, niet-dogmatisch gekleurde noch ver-styleerde werkelijkheid; het deed breken met conventioneele tradities in de kunstvormen, het werkte saeculariseerend, verwereldlijkend — men denke hierbij vooral niet aan den ongunstigen zin van wereldsche gezindheid —, bevrijdend op de gebieden van kunst, wetenschap, staatkundig en maatschappelijk leven — hoewel, wat dit laatste betreft, in zeer langzaam tempo —; het bewerkte vooral een bevrijding der persoonlijkheid en een bewustwording van wat zij beteekent en aan autonome waarden potentiëel in

zich bergt. Er worde even op gewezen, dat men zeer voorzichtig moet zijn met het gebruiken van deze en dergelijke typisch moderne woorden ter kenschetsing van een verschijnsel van een vijftal eeuwen geleden, dat in zijn totaliteit zeker niet modern kan worden geacht. De figuren van het Humanisme op de kentering van middeleeuwen en nieuwen tijd waren zeker geen kinderen van dézen tijd! Maar men kan zeggen dat zij de kiemen droegen en uitzaaiden van veel, dat het karakter van den modernen tijd bepaalt. Ontegenzeggelijk kenschetsend voor den modernen mensch, die open staat en staan wil voor de volheid van het leven, is de toegewijde aandacht, waarmee een Dürer zijn grasprietjes schildert, is de frissche en levendige belangstelling waarmee een Erasmus de genrestukjes in zijn „Samenspraken" schrijft, is de kritiek waaraan een Thomas Morus in zijn „Utopia" de maatschappelijke en staatkundige toestanden zijner dagen onderwerpt, is de synthetische blik waarmee een kardinaal van Cusa mensch en wereld omvat, en dien mensch — maar dan de goddelijke, bezielde mensch — als 't ware in het centrum zijner wereldbeschouwing plaatst, hem waardeert als spiegel Gods; is, eindelijk, het zelfbewustzijn, waarmee een Pico della Mirandola van den mensch als van zijn eigen vrijmachtigen vormgever spreekt. Persoonlijkheidsbesef, individualisme, bloeien op in deze sfeer; de mensch houdt het roer omklemd van het eigen levensschip. Hier is plaats voor optimisme, dat tot

overmoed worden kan, voor breede, anti-ascetische levenswaardeering, die grenzen gaat aan levensgenieting, voor energie, die uitdrijft tot ontdekkingsreizen op alle gebieden des levens: geografisch, intellectueel, physisch, wijsgeerig. Hier waardeert men het leven in zijn volheid, voelt men zich aan mensch en menschheid, aan heidendom zelfs verwant.

Maar heidensch was dit Humanisme allerminst, veeleer christelijk-religieus. Dit worde hier niet gezegd ter verontschuldiging, maar om uit te spreken, dat dit — evenmin als vele latere humanisten, den band met het Christendom bewust noch onbewust heeft willen verbreken, integendeel op het vasthouden van dien band prijs stelde. De tegenstelling Christendom-Humanisme gaat óók voor dien tijd en zijn verhoudingen niet op. De twee woorden dekken zeker geen identiteit, maar drukken evenmin een volkomen gescheiden- en onderscheiden-zijn uit. Dit Humanisme was integendeel christelijk, bijbelsch gekleurd. De belangstelling voor de oude talen en de klassieke philologie strekte zich ook uit naar het in het Grieksch geschreven Nieuwe Testament, en naar het Hebreeuwsch van het Oude; de drang om tot de bronnen van litteratuur te gaan en deze kritisch te lezen dreef ook naar de lectuur der gewijde geschriften in hun grondtalen, welke hierdoor een aantrekkelijkheid te meer verkregen. Al gold vaak de eerste belangstelling de talen, daarnaast kon men niet onontvankelijk blijven voor wat in die talen gedacht en geschreven was, voor de gedachtenwe-

reld met name van het oudste Christendom. Maar ook om zijns zelfs wil trok dat oudste Christendom de aandacht. Verval, misstanden en corruptie op godsdienstig en kerkelijk gebied, blijkend uit velerlei verzet, kritiek en „reformatie"-pogingen, deden verlangend uitzien naar een herstel van oude toestanden en verhoudingen, naar vormen van christelijk-godsdienstig leven, welke nog niet de uitwassen van clericalisme, hiërarchische overheersching en dogmatisme vertoonden. Dit verlangen vond bevrediging in het oudste Christendom en zijn oorkonden, voornamelijk die, waarin op eenvoudige, sprekende, weinig theologisch-omkleede wijze de zedelijk-godsdienstige waarheden van het Evangelie waren neergelegd. Zoo greep men naar de evangeliën zelve, bijzonderlijk naar de prediking van Jezus en de kritisch-zedelijke uitspraken van de Bergrede; daar vond men religie — die men zeker niet wilde loslaten —, daar vond men Christendom — waaraan men gebonden bleef —, dáár ook verheven-eenvoudige menschelijkheid, zedelijken ernst, kritische bezinning op mensch en wereld, aansporing tot waarachtige zielecultuur, mogelijkheid tot ontplooiïng van niet bepaald kerkelijke of theologische, maar algemeen-menschelijke deugden.

Het is op dit punt, dat de natuurrechtelijke beschouwing, waarvan boven sprake was, en dit humanistisch-bijbelsche inzicht samenvallen. Wij zagen, dat ook het middeleeuwsche denken vertrouwd was met de gedachte van de goddelijke potentie, in

R. H. S.

mensch en schepping van nature aanwezig. Daarnaast opende dan de openbaring bijzondere ontwikkelingsmogelijkheden. Deze bijzondere openbaring, in Schrift en Kerk, werd ook in de dagen der Renaissance niet in twijfel getrokken, maar veel van haar inhoud ging men toch juist hierom waardeeren, dat het zoo volkomen beantwoordde aan de algemeen-menschelijke, humanistische idealen. Voor het overgroote deel geheel onbewust ging men dat bijzondere als het ware meten aan het algemeene, en dit bracht uit den aard der zaak een veel geringere waardeering mee van wat kerk, dogma, priesterschap, geijkt en traditioneel instituut boden. Naast de lectuur van het Bijbelboek trad de lezing van het boek der natuur — het woord klinkt natuurlijk in dit verband iets te modern —; naast een min of meer beperkte gewijde geschiedenis vroeg de profane geschiedenis der menschheid om de belangstelling; naast het Woord, de wijsheid Gods, bijzonderlijk in Christus geopenbaard, kreeg men aandacht voor het inwendig, ongeschreven, ontastbaar woord, dat in de harten der menschen geschreven staat, voor het goddelijke, van nature in iederen mensch aanwezig. Men ontveinsde zich geenszins, dat deze mogelijkheden nog lang geen werkelijkheden waren, men rekende met den omvang der tegenstrevende machten van traditie, clericalisme, vooroordeel en bekrompenheid — de „mannen van het inwendig woord," als een Sebast. Franck, hebben de tegenwerking en miskenning der wereld ruim-

schoots ondervonden —, maar niettemin was men in humanistische kringen optimistisch gestemd. Men had er zooveel vertrouwen gekregen in menschelijk kennen en kunnen, in het peilen en doorgronden der menschelijke ziel, in het ontdekken en benutten der diepste goddelijke krachten, dat men ondanks alles blijmoedig vertrouwde op de mogelijkheid een bouwwerk te scheppen van grootere zuiverheid, dan tot dusver mogelijk was geweest. Het was de tijd waarin van verschillende kanten variaties klonken op het bekende woord, dat het een lust is om te leven — een lust vanwege de kansen die hier op aarde den mensch van goeden wille geboden worden om eigen leven en dat van anderen te bearbeiden, óm te scheppen tot iets moois en goeds, bij het licht van eigen goddelijke rede en van den hemelschen leermeester Jezus Christus, mede ook door opwekking en leering van wat denkers en wijzen, van welken godsdienst of landaard dan ook, hadden geschonken. Men kan tegenover dit alles inbrengen een aanklacht van simplisme, van ál te groot, wat vlak optimisme, van gebrekkig zielkundig inzicht. Alles ongetwijfeld terecht, maar men bedenke welk een bevrijding van stelsel en wel veelszins on-menschelijk systeem en dogma dit alles beteekende voor den zich emancipeerenden, geestelijk worstelenden, eigen en anderer persoonlijkheid ontdekkenden mensch der Renaissance.

Het behoeft geen betoog, dat dit Humanisme, ondanks veel dat aan het oude herinnerde — meer

dan wij hier in dit kort bestek naar voren konden brengen —, naar aard en historischen samenhang verwant is met het Humanisme van latere eeuwen en van onzen eigen tijd. Meer nog: dit laatste is zonder dat oudere niet te denken, het „post" is een „propter", de moderne mensch is uit den renaissance-mensch ontstaan, vindt in hem zijn geestelijken voorouder; het Humanisme van nieuwen en nieuwsten tijd, ook dat der Vrijmetselarij, stamt uit dat van den tijd der Renaissance. Van toen af loopt de humanistische stroom in weinig veranderende richting, maar de bedding, aanvankelijk zoo breed en veel-belovend voor een breeden, majesteitelijken stroom, heeft zich vernauwd, en met moeite heeft deze geestesbeweging zich door engten en benauwing, soms laag in de diepte, een weg gebaand naar den rustigen loop van later eeuwen. De godsdienstige tegenstellingen leidden in de zestiende eeuw tot andere verhoudingen en gansch andere vormen van ontwikkeling, dan het religieus georiënteerde Humanisme had gedroomd. Zijn droom was geweest die van een gezuiverde katholiciteit, een algemeen Christendom, vóór alles zich naar het oudste Christendom oriënteerend tot een vernieuwde aanbidding in geest en in waarheid. Dit behoefde geen volstrekte breuk met de Kerk te beteekenen; het Humanisme was in dezen kritisch, maar evenzeer synthetisch, en vertoonde bovendien veel schakeeringen van kerkelijke religieusiteit. Toen is daar gekomen de groote, machtige beweging der Refor-

matie, aanvankelijk veelszins met het Humanisme parallel, soms zelfs er bezwaarlijk van te onderscheiden. Zij was meer theologisch en kerkelijk geinteresseerd, meer principiëel, meer strijdvaardig. Op de verschillen kan hier niet worden ingegaan; het resultaat is trouwens bekend. Scherp stonden de kampen van reformatie en contra-reformatie tegenover elkaar; daartusschen scheen weinig ruimte te blijven voor rustige ontwikkeling der humanistische denkbeelden. De belangstelling voor een figuur als Erasmus, eenmaal zoo algemeen erkend en bewonderd, verminderde; kon men — in beperkten kring — den taalgeleerde en kenner der Oudheid waardeeren, zijn algemeen-menschelijke idealen verbleekten naast den fellen gloed, die van de met heftigheid beleden godsdienstige en kerkelijke beginselen afstraalde, en het warme, maar zachte geluid zijner prediking werd overstemd door de luid klinkende leuzen der kerkelijke en theologische partijen. Men leze hier geen aanklacht, en allerminst een afkeurend oordeel in over de enge principialiteit, waarmede Roomsch en On-roomsch hun strijd hebben gevoerd. Waren zij minder breed-waardeerend, zij grepen diep in de zielen, hebben den geestesbodem in de diepte bearbeid. De strijd was hard, en werd met hardheid gevoerd; fanatisme heerschte bij tijden over en weer. Het was de tijd van geloofsvervolging, van lijden, strijden en sterven voor de godsdienstige waarheid. Laat deze vaak niet zonder bekrompenheid beleden zijn, toch zeker ook met moed

en heilige overtuiging. Het ware onbillijkheid en ondankbaarheid de beginselen en de vruchten van dien strijd te miskennen; ook het Humanisme heeft die vruchten geplukt, al leed het bijwijlen onder fanatieke vijandschap.

Het geraakte op den achtergrond, maar verdween niet. Daarvoor had het te diep wortel geschoten in de ontvankelijke gemoederen van fijne geesten, die met mildheid en optimistisch vertrouwen hun verwachtingen hadden gesteld op den mensch en zijn natuurlijke vermogens ten goede, hun idealen van menschheidsbouw, verdraagzaamheid, vrede hadden gekweekt. Er bleven „Erasmianen" — het woord is van dien tijd —, van breede, irenische gezindheid. Zij waren roomsch of protestantsch, meestal het laatste, maar deze denominatie gold hun niet als de eenige en al-beheerschende. Zij waren diep overtuigd van de zeer betrekkelijke waarde der dogma's, die immers maar gebrekkige hulpmiddelen zijn van tijdelijken, menschelijk vergankelijken aard ter uitdrukking van eeuwige waarheden. Zij waren, voor zoover Protestanten, niet blind voor de beteekenis van het groote sjibboleth in den geloofsstrijd: rechtvaardiging door het geloof dan wel rechtvaardiging door de goede werken, maar zij legden bij het geloof toch altijd grooten nadruk op de toevoeging: dat door de liefde werkt. Zij waren afkeerig van gewetensdwang, en gekant tegen het: „dwingt ze om in te gaan". Eveneens afkeerig van splinterige theologie-problemen vreesden ze toch het leerstuk

van den gebonden wil meer dan dat van den vrijen wil, en geloofden ze in de mogelijkheid voor den mensch om door inspanning zijner beste geestelijke krachten tot heil te komen. Zij waren consequent, zeer zeker consequenter dan anderen, in hun opkomen voor gewetensvrijheid, welke zij niet beperkt wilden zien door bijbelwoord of predikanten-gezag. Zij begrepen iets, soms veel, van het recht van den vrijen godsdienstigen mensch om zelf den aard zijner godsvereering te bepalen, en achtten daarom zéér betrekkelijk de scheidingslijnen door kerken en belijdenissen getrokken. Zij stonden humaniteit voor, ook daar waar de overgroote meerderheid der tijdgenooten daarvan geen begrip toonde: tegenover misdadigers, gevangenen, veroordeelden, zeer zeker tegenover vervolgden om des geloofs wil. Zij toonden begrip van wat men veel later opvoedkunde zou noemen; zij verzetten zich tegen willekeur van hooger hand, waar dan ook, die de vrijheid der menschelijke persoonlijkheid zou kunnen schaden; zij voelden de menschheid als een organisch geheel, waarin ieder menschenkind moet wezen, en moet trachten te wezen, een zoo gaaf mogelijke bouwsteen in het groote bouwgeheel; zij waren pacifistisch gezind, en zagen scherper dan anderen den gruwel van oorlog en strijd, waartegen zij zich verzetten met wel-denkend, optimistisch vertrouwen.

Vraagt men om namen? De meeste hunner zijn niet zoo algemeen bekend. Dit veroordeelt hen niet; eerder is het een veroordeeling voor een tijd en een

onmiddellijk nageslacht, die dergelijke figuren in de schaduw lieten. Het is veelzeggend, dat eerst latere tijden vele dier mannen als 't ware hebben ontdekt. Erasmus noemden wij reeds. Daarnaast mogen namen klinken als van den irenischen Cassander, die tusschen, veelszins boven de partijen stond, van den braven Castellio, Calvijn's tegenstander, van den Nederlander Coornhert, van prins Willem I van Oranje, die droomde van een Christendom boven geloofsverdeeldheid en zijn steun aan Doopsgezinden en andere geschuwde sectariërs niet onthield. Castellio en Coornhert mogen met eenige onderscheiding genoemd worden. De eerste werkte met en onder Calvijn, maar verschil van geaardheid en van standpunt leidde tot een breuk. Na veel levensmoeiten werd hij hoogleeraar in het Grieksch te Bazel. Voor kinderen schreef hij bevattelijke boeken om ze de zedelijke waarheid der bijbelsche verhalen bij te brengen; het Nieuwe Testament vertaalde hij in eenvoudig, voor alle menschen sprekend Fransch. Toen, niet buiten Calvijn's toedoen, de anti-trinitariër Servet door Protestanten levend was verbrand, en de Protestantsche wereld in ontzetting zweeg, schreef hij tegen het toen nog als onomstootelijk geldende recht om ketters te dooden. Hij bestreed de gruwelijke consequenties van het dogma der praedestinatie. Hij durfde zelfs opkomen voor het goed recht en nut van den twijfel, hij erkende de grenzen van het weten, niet van uit de aanwijzingen der Schrift, maar vanuit de beper-

kingen der rede. Wonderlijk groot was niettemin zijn vertrouwen in de menschelijke natuur, waardoor hij van erfzonde niet wilde weten; een tegen de regelen der natuur geplante boom groeit desalniettemin volgens de wetten der natuur, en draagt dienovereenkomstig vruchten. Het Christendom zag hij vóór alles als een cultuur der ziel, die in staat is die ziel te veranderen en te verbeteren en zoo te doen beantwoorden aan haar bestemming. In sterke mate is bij hem het natuurrecht geëmancipeerd; de eenige eeuwige wet acht hij de wet der natuur, gegrift op den bodem van ons hart. Teekenend — schoon niet in allen deele verdedigbaar! — is zijn weergave van het begrip „ecclesia", kerk, door: „res publica", gemeenebest. Hier spreekt saeculariseerend besef, dat de gewijde dingen wil zien in natuurlijk licht, in gewone verhoudingen; hier getuigt ook een sociaal bewustzijn, dat minder let op de autoriteit-van-boven-af, dan wel op de gemeenschap, uit en door menschen opgebouwd. — Naast dezen Zwitser de Nederlander Coornhert, de Haarlemsche graveur, letterkundige, magistraat, medestander van Oranje in diens verzoenende pogingen. Roomsch was hij niet meer, Protestant werd hij niet, graag noemde hij zich „Katholiek". Op lateren leeftijd leerde hij nog Latijn, omdat zijn geest aan dien beschavenden invloed behoefte had — formeel zoowel als naar aard en inhoud geheel en al de humanist. Boven allerlei kerken en secten streefde hij naar het standpunt van den „onpartijdige" — men

bedenke wat dit zeggen wilde in een tijd, toen partijkiezen als plicht en aanbeveling gold! Zeer hoog schatte hij „de wet der naturen". Het leven zag hij als een kunst, niet aesthetisch, maar ethisch: „Zedekunst, dat is wél-levenskunst". En de mensch is niet alleen geroepen, maar ook in staat van zijn leven een harmonisch kunst-werk te maken, zoo de liefde tot God en den naaste zijn denken en handelen bestuurt. Dit geschiedt niet op eenen male; de ladder Jacobs ten hemel moet geleidelijk beklommen worden — hier schemert iets door van een evolutionistische ontwikkelingsgedachte: toenemend redelijk-zedelijk inzicht, zelfkennis en altruïsme zullen mensch en menschheid in staat stellen tot steeds breeder ontplooiïng van den natuurlijk-goddelijken aanleg.

Wij zijn over deze figuren misschien iets te uitvoerig geweest, maar deze humanisten kunnen gelden als vertegenwoordigers van een geestesrichting wier historische beteekenis wij hier trachten te schetsen. Zonder nadere aanbeveling, ook zonder kritiek. Hetgeen niet wil zeggen, dat hier voor kritiek geen plaats is. Simplisme, oppervlakkigheid van psychologisch inzicht, tekort aan wijsgeerige bezinning — zij kunnen, met nog andere, even zoo vele punten van aanklacht vormen. Maar het gaat hier niet om een waardeeringsoordeel over Humanisme; zoo de demonstratie van het historisch verschijnsel met een zeker welgevallen de beteekenis van de historische vertegenwoordigers uitmeet, bedenke

men dat te geringe aandacht, er dikwijls aan gewijd, ter compensatie breede belangstelling eischt voor die geestelijke stroomingen der stillen in den lande, veel miskend en toch van zoo groote zedelijk-geestelijke kracht. — Hun invloed was meer indirect dan direct, zij waren niet in de eerste plaats partijleiders noch volksmenners. Eigenaardig was hun positie in de Kerk, met name in de Nederlandsche gewesten. Het Nederlandsche Protestantisme is aanvankelijk van den humanistischen geest in sterke mate doortrokken geweest; de laatste tientallen jaren hebben oog doen krijgen voor die typische Nederlandsche reformatie, die voor en tijdens het Calvinisme zulk een machtigen invloed heeft geoefend. De vertegenwoordigers hiervan waren zeker niet allen zonder meer humanisten te noemen, maar zij vertoonden een sterken humanistischen inslag, vooral in tegenstelling met het theoretische, bij uitstek theïstische Calvinisme, waarvan zij in veel opzichten een spiegelbeeld, maar toch ook weer een aanvulling vormden. Het strijdbare, systematische Calvinisme won ongetwijfeld terrein in die dagen, waarin de uiterste standpunten meer tot geldigheid moesten komen dan de gemiddelde en gematigde, maar het humanistische element verdween niet, getuige een lange worsteling, die in de tweede helft der zestiende eeuw werd aangebonden en zeer lang heeft geduurd. Praedestinatie en volstrekt gezag der belijdenisformulieren waren de inzet in dien strijd, maar daarachter ging het om dieper en nog meer principiëele

dingen. Eenigszins als een uiting van dien strijd valt het bekende verschil tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten te beschouwen; weer waren de eerstgenoemden niet allen humanisten te noemen, maar belangrijk was de humanistische factor in hun denken en voelen, gevoed o.a. door geschriften en denkbeelden van Erasmus, Castellio en Coornhert. Niet ten onrechte kon een woordvoerder ter Dordtsche synode den calvinistischen tegenstanders voor de voeten werpen: „wij waren er eerder dan gij". De breed-menschelijke, verdraagzame, opbouwende gezindheid, die het niet waagt één menschenziel als bouwsteen voor het goddelijk organisch bouwwerk te verwerpen, was er inderdaad eerder dan het bepaalde menschelijke systeem, hoe geniaal ook.

De Kerk, bepaaldelijk de gereformeerde in Nederland, heeft den humanistischen zuurdeesem niet volkomen kunnen uitzuiveren — hoe zou 't ook. Maar een leidende positie heeft het Humanisme tientallen jaren lang moeten ontberen. De overwinning van Contra-Remonstranten op Remonstranten (al dekken deze woorden bij lange na niet de tegenstelling: theocratisch-theïstisch—humanistisch) kan eenigszins gelden als een aanwijzing van de teruggedrongen positie van het Humanisme in die dagen. Dit hing samen met den aard en omvang der bevolkingsgroepen, waaronder het zijn aanhangers vond. Dezen werden niet geteld onder de kleine luiden of de gewone burgerij, waar de klinkende leu-

zen en concrete idealen van het Calvinisme opgeld deden, ook niet onder de hoogere kringen, waar men, orangistisch gezind, steunde op die breede lagen der samenleving. Wel vond men ze onder den gezeten burgerstand, den koopmansstand, de republikeinsch-gezinde regeeringspersonen, onder geleerden en geletterden, menschen bij wie zich breedheid van blik aan mildheid van geest en fijnheid van geestesbeschaving verbond. Het zijn deze groepen die, bij wijze van geestelijke en cultureele denominatie, onderscheiden werden als libertijnen. De naam was wel grootendeels als scheldnaam, althans in ongunstigen zin bedoeld en moet in die dagen eenigszins den klank van „vrijdenkerij" hebben gehad; onbedoeld was de zinspeling op het vrijheidsbeginsel, de libertas, een soort eeretitel. Want inderdaad waren de libertijnen de vrijheidlievenden, de „liberalen", vrijzinnigen van die dagen — men hoede zich voor volkomen identificatie met den tegenwoordigen zin dier woorden —, wars van priester- en predikanten-heerschappij, van een voogdij van de kerk over den staat, ja, eerder geneigd — het strekt hun niet in allen deele tot verdienste! — om den staat over de kerk te laten heerschen ter inbinding der clericale strevingen door neutrale, algemeen-menschelijke, natuurlijk-redelijke principes. Daarvoor hebben vele staatslieden geijverd (wier algemeene rechtzinnigheid overigens nog niet altijd in twijfel behoeft te worden getrokken): P. C. Hooft, de Amsterdamsche burgemeester, Hugo de Groot,

Van Oldenbarnevelt, Johan de Witt en vele der Amsterdamsche regenten, Coenraad van Beuningen, en nog zoovele anderen. Men hoede zich wel in deze allen de idealen van modern liberalisme en democratie belichaamd te zien — verre van dien! Toch waren zij, betrekkelijk gesproken, voorstanders van een geestelijk en cultureel liberalisme, dat van de denkbeelden van het Humanisme in sterke mate doortrokken was. Als alle menschen van dien tijd „deden" zij, belangstellend, aan godsdienst en theologie, ja, dit was het geestesgebied waarop de vrijzinnige denkbeelden bij voorkeur tot uiting kwamen. Daar vertoont hun godsbeeld die groot-menschelijke trekken van liefde en redelijke gerechtigheid, zoo verschillend van Jehova's souvereine heiligheid: Christus' menschelijke verschijning legt bij hen meer gewicht in de schaal dan zijn metaphysische en kosmische beteekenis. De eere Gods moet eenige plaats afstaan aan de heerlijkheid van den mensch, de theologie aan de ethiek. Deze laatste omvat in de eerste plaats eenige geboden der liefde, waarheid en reinheid des harten; de eerste is weinig of niet dogmatisch, meer nadruk leggend op het verlangen en streven naar het heil dan op het wélgeformuleerde heilsbezit. De gezindheid is breed waardeerend ten opzichte van andersdenkenden, groote plaats inruimend aan sectariërs en vele „ketters"; vrome heidenen werden vaak niet minder dan Christenen geacht, en iemand als de brave P. C. Hooft wilde „Theseus, Antigonus en Scipio nevens

de vromen en godsdienstigen Oud-vaderen, Propheten ende Apostelen ende als onder haerluyden getal stellen". Wel zeer duidelijk spreken zulke trekken ook uit een figuur als die van Hugo de Groot, den pacifist, beminnaar der oude letteren, bewonderaar van het eenvoudige, apostolische Christendom, bevorderaar van en zoeker naar eenheid tusschen kerken en confessies, den man die zoozeer boven kerkelijke en confessioneele grenzen uit was, dat er na zijn dood een — overigens niet voldoende gerechtvaardigden — twijfel rijzen kon of hij niet roomsch-katholiek zou zijn gestorven.

Ook in Engeland vond dit Humanisme aanhang, het land met zijn anglicaansche staatskerk vol „katholieke", algemeene tendenties (dat zij bij velen bepaaldelijk tot roomsch-katholieke tendenties werden, kan in dit verband buiten beschouwing blijven). Daar waren er ook, bij wie de rationalistische beginselen wel zeer duidelijk getuigden; men denke aan een Baco, die de empirische, niet-dogmatisch bevooroordeelde methode huldigde ten opzichte der natuurwetenschappen, aan een Herbert van Cherbury met zijn vijf „algemeene noties", „katholieke waarheden": dat er een hoogste wezen bestaat, dat er een plicht is dit te vereeren, dat de vereering zich uiten moet in praktische vroomheid en deugd, dat zelf-kennend berouw het eigen tekort doet ontdekken, dat Gods vergelding naar billijkheid belooning en straf beschikt in dit en in een volgend leven. Aan den anderen kant wekte het formalisme der staats-

kerk ook menigvuldig verzet, en het waren deze min of meer opstandige, non-conformistische groepen (niet zich conformeerend aan de kerkleer), die, al waren zij dan ook vaak goed-rechtzinnig in hun geloofsovertuiging, toch in hun kleine, sectarische gemeenschappen een geest van vrijheid en verdraagzaamheid meebrachten, doordrongen als zij waren van het recht der persoonlijkheid op vrije beleving der religieuze waarheden en overtuigingen. Er waren vele groepen van dergelijke „Seekers", zoekers, in het Engeland der zeventiende eeuw, met allerlei schakeeringen, van strenge rechtzinnigheid tot libertijnsche vrijzinnigheid, maar alle formeel overeenstemmend in een sterk vrijheidsbsef dat ruimte deed opeischen voor de persoonlijkheid. Voor alle dezen brak een goede tijd aan, toen de merkwaardige figuur van Olivier Cromwell een staatsordening grondvestte van zeer ruime verdraagzaamheid, geen suprematie van een bepaalde kerk over den staat duldend, aan allerlei groepen binnen wijde grenzen bestaansmogelijkheid waarborgend. Dan komen „liberty of conscience" en „liberty of the subject" tot hun recht; „liberty of conscience" is voor hem „a natural right". Wij denken aan den kring van mannen, die zich schaarden om Cromwell's vriend en geestelijk adviseur Milton, waarvan wij alleen noemen Boyle, den natuurkundige, Oldenburg, Comenius (tijdens zijn Engelsch verblijf). En laatstgenoemde doet vanzelf de gedachte opkomen aan zijn wel zeer humanistisch georiënteerde denkbeel-

den. Hij is een der treffendste vertegenwoordigers, voor toen en later, van de ideeën van verdraagzaamheid, katholiciteit, opvoeding der menschheid door ontwikkeling harer aangeboren goddelijke krachten en vermogens. Men herinnere zich zijn voorstelling der Christenheid als één groote kathedraal met vele zijkapellen voor allerlei secten en gelooven, onder wie de ware Christenen zich dan vooral onderscheiden door eenvoud, verdraagzaamheid en stillen ernst.

De eenigszins ingewijde lezer voelt hier, bij dit noemen van namen als van Comenius en van mannen uit den Engelschen kring, waaruit later de Royal Society ontstond, iets van de nadering der Vrijmetselaars-beweging, waarover tot dusver niet opzettelijk werd gesproken, maar waarvan de voorafschaduwing voor het deskundige oog zich zeker al wel liet onderkennen. Toch zijn wij nog niet zoover; wel komen wij hier in een sfeer, waar de beginselen van verdraagzaamheid, gewetensvrijheid, zeer vrije en zeer persoonlijke overtuiging, autonome religieusiteit, staatkundige en sociale opvattingen welke haar vrije, democratische ontplooiïng niet (of althans minder dan te voren) door clericale overheersching wilde zien gehinderd, onderzoek van mensch, menschenwereld en natuur — waar al deze beginselen ruimte van ontwikkeling vonden. Dit alles ging niet zonder strijd — wij zagen het reeds —, en ons eigen land heeft dien strijd ruimschoots gekend. Hier vormden zich die kleine groe-

pen van geestverwanten, die zochten naar onderlinge opbouw en stichting in vrijheid van organisatie, de „colleges" der Collegianten, met hun begeerte naar vrij onderzoek der Schriften, naar redelijk inzicht en naar aankweeking van natuurlijke religieusiteit. Zij waren er in allerlei schakeeringen, sommigen piëtistisch gezind, min of meer „weltfremd", anderen openstaand voor nieuwe stroomingen en gedachten, oude waarheden toetsend aan nieuw verworven redelijk inzicht — men stond er open voor de nieuwe wijsbegeerte van Descartes —, soms zelfs weinig, uitermate weinig belang stellend in het Schriftwoord met zijn uitwendig gezag, maar zwerend bij het innerlijk licht, licht der rede en licht van liefde, „de klare en onderscheidene kennisse van waarheid", „het eerste beginsel van den Ghodsdienst"; „buiten U, o mensch, en hebt gy geen middel te zoeken, waar door gy Ghodt mocht kennen, tot het Licht dat in u is moet gy u keeren".

In deze kringen verkeerde de man, die, meer dan een, deze humanistische denkbeelden heeft verwerkt tot een redelijk, wijsgeerig systeem: Spinoza. Hij erkent de openbaring in de Schrift, door verbeelding waargenomen: de Schrift leert godsdienst, dat is de levenshouding der gehoorzaamheid aan de goddelijke wet der liefde tot den naaste. Daarnaast en daarboven kent hij den zedelijken godsdienst van het natuurlijk redelijk inzicht. Hier ontmoeten wij weer het oude natuurrecht, maar het is veranderd: de rede heeft het te louteren en kan het louteren tot

volkomen zuiverheid, opdat het de levenshouding van den enkelen mensch en van de menschen onderling beheersche. Niet meer heeft het natuurrecht zich te rechtvaardigen aan en met behulp van een goddelijke openbaring, met haar volstrekt, van boven af aan menschen opgelegd gezag; integendeel: de rede, zooals die getuigt in en door den enkelen mensch die zich tot zuiverheid van denken en voelen heeft opgewerkt in „amor intellectualis Dei", deze rede toetst openbaring en uitwendig gezag. Hier is het Humanisme volledig geëmancipeerd.

Meer dan iets te voren hebben deze denkbeelden strijd verwekt, ja aanvankelijk afkeer ingeboezemd. Wat Spinoza dacht en wilde hoefde echter geen norm te zijn voor elken humanistisch voelenden mensch, maar hij is, ook in de door hem ondervonden tegenkanting, een aanwijzing hoever het Humanisme als zelfstandige geestesmacht was voortgeschreden. Zijn ruime tolerantie werd in elk geval steeds meer gemeen goed; zijn overzeesche vrienden droeger haar verder in de kringen van het verlichte Engeland, Saint-Evremond bracht ze naar Frankrijk. Er bloeide ongemerkt veel „Spinozisme" op, geen Spinozisme van het strakke systeem, maar een algemeen Spinozisme van menschelijkheid en verdraagzaamheid. In Duitschland leerden Leibniz, Pufendorff, Wolff, en brachten er onvervaard een humanistisch natuurrecht. Overal ontstaan de groepen, die, niet meer steelsgewijs, maar uit wel-gevestigde overtuiging, de humanistische gedachten tot

hun grondstellingen maken; in dien zin ontwikkelen zich de Nederlandsche colleges, werken de „friendly societies" op Comenius' voetspoor, studeeren de Duitsche studenten en geleerden in Halle, Berlijn en elders. Het geëmancipeerde, tot zelfbewustzijn en volledige zelfstandigheid gekomen Humanisme zoekt zich zijn „Socialgestaltung", zijn organisatievorm, die door innerlijke verbondenheid der leden beantwoorden zal aan de idealen van zelfonderzoek, menschelijkheid, universalisme en verdraagzaamheid. Het vindt straks dien vorm in de loges der „Freemasons", die het echter ombouwt tot organisaties van veel en veel geestelijker structuur — de tijd is rijp geworden voor de stichting der Londensche Groot-loge en van al die onbegrijpelijk snel daarnaast verrezen loges in schier alle landen van Europa, waar men de roeping erkent „de zedewet te gehoorzamen, en zoo (men) deze kunst goed verstaat zal men zoomin een domme godloochenaar als een godsdienstloos libertijn zijn". Wat dan wel? In aansluiting aan al het bovenstaande mogen wij het hier zóó uitdrukken: een humanist.

Het ligt niet op onzen weg hier de stichting en ontwikkeling van de verschillende organisaties van Vrijmetselaars te beschrijven, noch hun beginselen te bespreken. Wat wij in den aanvang zeiden worde hier herhaald: de Vrijmetselarij wordt zeker niet uitsluitend bepaald en omschreven door het begrip Humanisme. Maar even ontegenzeggelijk is het Humanisme een harer machtigste motieven en belang-

rijkste factoren. Het is dit niet krachtens een min of meer willekeurige vondst van het jaar 1717, maar krachtens groote innerlijke verwantschap. Door het Humanisme heeft de Vrijmetselarij een zeer ouden, waardevollen adelsbrief. Wij gelooven niet aan de fantastische constructies, die concreet, in ongebroken ontwikkeling, de Vrijmetselarij afleiden uit analoge organisaties, waarvan de loges der achttiende eeuw een rechtstreeksche voortzetting zouden zijn in strikt causaal verband. De onderscheiden loges zijn gebouwd op een vaster fundament; naar zijn innerlijke beteekenis wordt het mede gevormd door het ideaal van goede-en-schoone-menschelijkheid, historisch wordt het mede bepaald door dat historisch verschijnsel van het Humanisme, dat wij in bovenstaande bladzijden hebben trachten te schetsen in zijn historische ontwikkeling, die tegelijkertijd rijke ontplooiïng was. Een ontwikkeling en ontplooiïng, die in de beweging der Vrijmetselarij op veelszins gelukkige wijze voortzetting vond; de Vrijmetselaars, die gaarne de symboliek van het bouwen gebruiken, mogen met goed recht hun organisatie beschouwen als het geestelijk tehuis, waarin het humanistisch ideaal waardige woning vond.

Groningen. J. LINDEBOOM.

DE VRIJMETSELARIJ — DOOR EEN BUITENSTAANDER.

> Want hij wachtte op de stad die grondslagen heeft, een stad welker bouwmeester en maker God is.
> *Hebr. 11 : 10.*

Toen het verzoek tot mij kwam een opstel te schrijven over het humanitair, ethisch en religieus karakter der Vrijmetselarij, was ik dadelijk besloten dat te doen. Ik vond het ook volstrekt niet vreemd dat deze uitnoodiging tot mij kwam. Veeleer vond ik er iets vanzelfsprekends in. Ik wilde hier gaarne getuigenis geven.

Hoewel ik nog geen nauwgezette studie van het onderwerp had gemaakt wist ik dat de Vrijmetselarij behoort tot die bewegingen welke hun bestaan dienstbaar maken aan de menschheid.

Mijne zekerheid dienaangaande berustte op een bewijs uit het ongerijmde: Ik heb in mijn leven zooveel rechtschapen en degelijke mannen ontmoet die Vrijmetselaars zijn of waren, dat dit alleen reeds voor mij een waarborg kon zijn voor de geheele beweging. Bovendien had ik wel met sommigen van hen ernstige gesprekken gevoerd over de beginselen

welke hun lief waren. Ook las ik verscheidene „bouwstukken", gelijk de opbouwende, „stichtende" opstellen in den kring der Vrijmetselaars worden genoemd.

De lectuur welke ik sinds onder de oogen kreeg bevestigde slechts een overtuiging: deze behoefde niet gevormd, ook niet versterkt te worden.

„Waarom dan een buitenstaander gebleven?" zou men mij kunnen tegenwerpen. Als het woord: buitenstaander een vaste beteekenis had in dezen zin dat men niets, maar dan ook in het geheel niets met een zaak te maken heeft, dan zou ik mij niet gaarne zoo noemen. Ik bedoel daar alleen mee, dat ik tot de organisatie niet toegetreden ben. Maar er bestaat een innerlijke verwantschap tusschen het streven der Vrijmetselarij en dat waaraan ik mij gedrongen voel mijne krachten te wijden. Zoo bestaat er een zeker parallelisme. Nog liever: er bestaan twee stroomingen welke in wezen elkaar dekken. Een der autoriteiten op het gebied der Vrijmetselarij, Lessing, heeft gezegd: „Vrijmetselaar is ieder die eigen leven aldus bouwende voltooit, dat het bijdragen kan tot volmaking van het kunstwerk waaruit het leven der geheele menschheid bestaat." En Starcke, een autoriteit van later eeuw, vult deze uitspraak aan door te verklaren: „Ieder, die dit volbrengt, is een Vrijmetselaar, ook al is hij geen lid van een loge."

Er zijn dus Vrijmetselaars die geen „Vrijmetselaar" zijn, gelijk er ook Christenen zijn die geen

„Christen" heeten. Laat mij op deze wijze dan maar behooren tot de buitenstaanders: innerlijk verwant, en strevend naar dezelfde doelen. Al behoor ik dan niet tot een bestaande loge, er is ook een onzichtbare loge, een niet uitgesproken broederschap, welke allen voor wie de Menschheid in haar geheel iets te zeggen heeft, omsluit. Dat ik haar noem met den naam: Godsrijk, doet aan de zaak niet af.

Er mogen daarvoor verschillende namen zijn aangenomen. Wat is ten laatste een naam? Door den schijn der namen heen moet men toch tot het wezen der dingen, het immer constante, vaste, weten door te dringen. Namen verglijden en vergaan. Ze zijn betrekkelijk en onvolledig. Ze slijten af en zijn, als onze pasmunt, ten laatste niet meer gangbaar. Doch elk nieuw geslacht heeft tot taak het wezen te redden uit de verouderende, versleten omhulling. Ondanks tegenstand en de smart welke daarmede onvermijdelijk gepaard gaat, zal men dat verlossende werk hebben te vervullen.

Ik voor mij zie bijv. niet zooveel verschil tusschen de namen *Templum Salomonis* waarmee de Vrijmetselarij de hoogste levenskunst aanduidt, en *Koninkrijk Gods,* welke naam in het Christendom gebruikelijk is om den toestand van zaligheid aan te duiden welke alleen een ziel-in-evenwicht bezit, een innerlijke vrede welke ten laatste de geheele menschheid doordringt.

Er zijn Vrijmetselaars, die zeggen, dat de uitdrukking Koninkrijk Gods te veel zinspeelt op de heer-

schappij welke een vorst uitoefent over zijn onderdanen. Als men zóó het woord wil gaan ontleden, en vasthoudt aan den vorm der woorden, dan moet men ook de uitdrukking Templum Salomonis aan een dergelijke critiek onderwerpen. En wat blijft er dan over aan werkelijk begrip als wij in acht nemen, dat de wijsheid van Salomo niet dieper gaat dan de practische levensles der Spreuken, terwijl de tempel dienst deed als plaats waar het bloedig offer gebracht werd aan den God die — een Heerscher was van hemel en aarde!

Neen, men moet de geestelijke sfeer in acht nemen welke door en om een woord groeit en wordt gevormd. En dan hebben beide uitdrukkingen haar onmiskenbaar recht. Bij eigen zelfstandigheid kunnen zij tevens bogen op een verwantschap, gewerkt door een wederzijdsch streven naar vrede, naastenliefde en geestelijk evenwicht.

Omgekeerd verdient een der schoonste uitdrukkingen der Vrijmetselarij tegen aanvallen van confessioneele zijde in bescherming genomen te worden; ik bedoel de omschrijving van de Allerhoogste Kracht, Opper-Bouwheer des Heelals. Daarvan zegt een Gereformeerd predikant dat deze omschrijving het Hoogste Wezen louter en alleen beschouwt als op de een of andere wijze functioneerend in het natuurlijke en stoffelijke.

Hoe is het mogelijk om aldus deze beeldende uitdrukking mis te verstaan! Allereerst: laat ons vaststellen dat elke uitdrukking onvoldoende is om God

te omschrijven. Aan elke redeneering ontsnapt datgene, dat niet met menschelijke maat te meten valt. Maar dat bedoelde uitdrukking alleen zou beoogen de goddelijke functie in het natuurlijke en stoffelijke?

Veeleer is de bedoeling de aandacht saam te trekken op de scheppende functie. En scheppen is niet in de geringste plaats het formeeren van een kosmos, een schoon, evenwichtig en harmonisch geheel, waaraan een bouwwerk, grootsch en machtig in zijn totaliteit, schoon en zuiver in verhoudingen en afmetingen, verzorgd ook in de kleinste onderdeelen, door de treffendste beeldspraak herinnert.

De Geest Gods, zwevend over een aarde, woest en ledig, broedend boven de wateren, heeft de heerlijkste harmonie gewrocht welke menschen zich kunnen voorstellen. Uitsluitend functioneerend in het natuurlijke en stoffelijke? Maar is dan niet het voornaamste ornament van den kosmos, de harmonisch geschapen wereld, de mensch? En van dien mensch niet het belangrijkste zijn geest, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis?

O, ik weet het wel, men tracht aan de Vrijmetselarij vaak op te dringen de ontoereikende theorie van het Engelsche deïsme, waarbij God bouwmeester zou zijn van een mechanische wereld zonder zich verder om Zijn schepping te bekommeren.

Ik wil die deïstische neiging eerder als een tijdverschijnsel opvatten, eigen aan een bepaalde periode der 18de eeuw. De Opper-Bouwheer des Heelals

herinnert ons aan te schoone Bijbelsche, diep-godsdienstige uitdrukkingen om haar niet vol eerbied te aanvaarden. De woorden uit I Petr. 2 : 5: Zoo wordt ook gijzelve als levende steenen gebouwd tot een geestelijk huis, hebben weerklank gevonden in de wereld der verbeelding, waar bouwen als de schoonste uitdrukking voor scheppen, uitbeelden, meedeelen van geestelijk leven geldt. En het woord: stichten moge in kerkelijke sfeer zijn afgesleten en vervlakt, welk een schoone, beeldende uitdrukking is het!

Niet toevallig heeft de dichteres Henriëtte Roland Holst , toen de grenzen van haar oude levensgebied verzonken, deze woorden gesproken:

> Ach levensplannen, die van 't klein verstand
> maar maaksels zijt.... d'oneindigheden bouwen
> en wij zijn de steenen.... ik ga, ik ga.

Welk een machtig perspectief opent zij hier op de bovenmenschelijke krachten, waarvoor wij niet meer zijn dan de ontelbare, ondergeschikte maar toch noodzakelijke steenen, waaruit een bouwwerk wordt gecomponeerd.

En als zij zegt

> en weet te bouwen aan een nieuwe kerk

dan ziet zij den mensch als een ondergeschikten arbeider aan een grootsche kathedraal. Ja, de kathedraal, de tempel, in zijn zinrijke, het heilige bedoelende, maar in symbolen ook het aardsche leven

omsluitende bouw, deze stond den gelukkigen vinder-dichter van de uitdrukking: „Opper-Bouwheer des Heelals" voor oogen.

Temeer is het verkeerd, vooral voor Confessioneelen dezen naam te critiseeren, waar een van de Bijbelsche, in het bijzonder Oudtestamentische namen, bij de Rechtzinnigen zeer gebruikelijk, voor de critiek meer heeft te schromen. Ik bedoel den naam: Heer der Heirscharen. Hier toch wordt God als de Machtige voorgesteld, maar dan ook vooral als de machtige strijder, de veldheer, die onderwerpt en vernietigt. Maar hoe argeloos zingt men in de kerken niet van den „geduchten Heer der legerscharen", zonder er bij te denken welke eenzijdigheid men feitelijk voedsel geeft.

Daarom: laat men elkaar niet op woorden vangen! Laat men liever zoeken naar eenheid dan naar scheiding, naar het wezen dan naar de verschijning.

Het betreurenswaardige echter is, dat dogmatisch aangelegde naturen altijd grenzen zoeken waarbinnen zij zich kunnen afzonderen van andere gedachtenwerelden. Dat afzondering vijandschap kweekt is maar al te waar.

Zoo las ik, misschien een jaar geleden in een Gereformeerd blad, de *Waarheidsvriend,* een afbrekende critiek op de Vrijmetselarij, waar de onwaarschijnlijkheid duimen-dik bovenop lag. Er werd een geschiedenis verhaald van een Duitschen dokter, die beschreef hoe hij — onder voltrekking van een aantal griezelige ceremonieën — als lid eener

loge werd aanvaard. Hoe hij daar veel eer- en zelfzucht vond. Hoe hij, in maatschappelijke en geestelijke ellende gekomen, geen meegevoel ondervond maar onverschilligheid voor zijn lot. Waarna hij tot de Kerk terugkeerde welke hij eerst verlaten had.

Conclusie: de Vrijmetselarij deugt niet! Ik zou haast zeggen: een beweging welke op deze wijze wordt belasterd, moet wel iets goeds bezitten!

Dat allen die dogmatisch denken en hun geestelijk bezit confessioneel registreeren laten met de Vrijmetselarij niet veel ophebben, is wel te begrijpen. Als men zich dan ook maar verre houdt van de beschuldiging van atheïsme ten opzichte van deze beweging. Een hunner voormannen, Ludwig Keller, schrijft: „Wie het Godsbegrip als afgedaan beschouwt, moet het als den plicht van een eerlijk man rekenen een genootschap te vermijden, dat op een anderen geestelijken grondslag berust dan de zijne is."

Geen onzeker geluid. Bij verschillende andere Vrijmetselaars, te veel om op te noemen, vond ik van deze overtuiging de bevestiging. Dat wil echter niet zeggen dat men op een bepaalde wijze aan God moet gelooven. Neen, in den aard van zijn belijdenis laat de Loge — gelijk men de Vrijmetselarij samenvattend, schoon niet geheel juist wel eens noemt — haar leden geheel vrij. De Vrijmetselarij heeft streng vermeden den inhoud der „waarheid", gelijk zij haar opvatte, uit te drukken in een soort van belijdenis, welke het geweten der leden misschien

voor immer had moeten binden en een soort van dogmatiek had kunnen doen ontstaan welke aan de toekomstige geslachten een ondragelijk juk had opgelegd.

Inderdaad! Gelukkig de groep waar men tezamen leeft, gelooft en werkt, zonder elkaar aanhoudend aan den tand te voelen over de uitdrukking van het geloof, maar waar bezieling, geestdrift voor een schoone taak het hechte bindmiddel uitmaakt.

In dit opzicht heeft de Vrijmetselarij sterke overeenkomst met het Vrijzinnig Protestantisme. Zoodra dit zijn geloofsovertuigingen in een confessie zou gaan vastleggen, ware het als Vrijzinnige beweging voorgoed gestremd en gestorven. Men zou niet langer vrij zijn de woorden te kiezen, welke dienen moeten als uitdrukking van zijn geloof. Men zou geen indrukken en opwellingen van het oogenblik mogen volgen, welke een geheel andere aanschouwing van het wezen Gods medebrengen. Schakeeringen, tijdelijke afwijkingen zouden onduldbaar zijn want zouden iemand dadelijk stempelen tot een ongeloovige. Het groeien van den tijd, de begrippen, de woorden, zou niet langer in acht genomen worden als noodzakelijke voorwaarde voor alle leven, ook van geestelijken aard.

Gelukkig! Het Vrijzinnig Protestantisme heeft niet meer dan een beginselverklaring welke als het stramien is waarop elk zijn eigen geestelijke overtuigingen borduren kan. En de Vrijmetselarij heeft zich wijselijk onthouden van theologisch-dogmati-

sche speculaties maar zich, door een zuivere intuïtie geleid, bewogen op het gebied der — ik zou willen zeggen — Evangelische practijk. En door een krachtig élan voortgestuwd heeft zij de innerlijke liefde uitgestort in een reeks van broederlijke daden. Voorwaar wordt een *broeder*schap aller menschen slechts gedragen door de gemeenschappelijke overtuiging van het *Vader*schap Gods.

Dat alleen is m.i. de innerlijke drijfveer van haar religieuze openbaring: innerlijk gebonden aan de Macht, Die in de uitstorting van een oneindige Liefde zich kenbaar maakt. Gods medearbeiders daarbij te zijn is de taak van den mensch, ondanks alle dogmatiek of kerkelijke verbijzondering.

Hiermede hangt samen de beteekenis van de Vrijmetselarij, gelijk deze in een van hare grondstellingen wordt uitgesproken: *Vrijmetselarij is de uit innerlijken drang geboren geestesrichting, welke zich openbaart in een voortdurend streven naar ontwikkeling van al die eigenschappen van geest en gemoed, die den mensch en de menschheid kunnen opvoeren naar hooger geestelijk en zedelijk peil.*

Het is inderdaad menschenliefde, de oude philanthropie, waaruit de Vrijmetselarij ontspringt. Daarin gaat zij parallel met het Evangelie, dat den mensch voorhoudt: Heb God lief, en uw naaste als u zelf. Dat het Evangelie dien naaste omschrijft als ieder die onze hulp noodig heeft, waarmede deze naaste boven kerk, nationaliteit, ras of huidkleur wordt uitgeheven, is een consequentie welke in de

Christelijke Kerk helaas lang niet algemeen wordt erkend.

Daar ook deze philanthropie niet vagelijk in de lucht mag zweven wordt zij nader omschreven als: broederlijke liefde, ondersteuning, waarheid.

De drijvende kracht daarin, practisch gesproken, is opvoeding. Opvoeding van het volk tot een natie, en de opvoeding van ons geheele geslacht.

Opvoeding! Maar niet in het bijzonder die van het kind. Inrichtingen van onderwijs in het leven te roepen, het stichten van scholen, heeft niet tot de taak der Vrijmetselarij behoord. Maar er is een andere opvoeding. Paulus spreekt van de wet, als een opvoeder tot Christus.

Het is een dergelijke opvoeding welke de Vrijmetselarij beoogt. Het is de opvoeding welke zichzelf overbodig maken moet. De opvoeding tot den homo humanus (Cicero) tegenover den homo Romanus (Cato), in welke woorden menschheid boven volk, en verteedering des harten boven de verharding des gemoeds waartoe de gewapende afsluiting drijft, worden gesteld.

Het is deze opvoeding, welke voor een groot deel hare waarde ontleent aan zelfopvoeding, en aan het trekkende voorbeeld, welke de Vrijmetselarij zich steeds ten doel gesteld heeft. Hoeveel er in dit opzicht is te doen, hoeveel werk er dagelijks verricht kan worden tot verzachting en veredeling van zeden, tot het beteugelen van ruwheid, tot het doen doordringen van de „zachte krachten", hoeveel mis-

verstanden daartoe dienen opgeruimd, hoeveel kennis van lichaam en ziel, mensch en wereld daartoe wordt vereischt en meegedeeld, hoeveel geduld en zelfverloochening daartoe worden gevorderd, het is niet in één volzin saam te persen. Alleen het met vol geloof zich toewijden aan een edele taak gedurende eeuwen is in staat er iets van te verwezenlijken. Het is deze roeping welke de Vrijmetselarij het zich steeds tot een eer gerekend heeft te vervullen.

Levenspractijk is daarom de Vrijmetselarij. Zij is geen leer, geen wetenschap, geen confessie, zij is secte noch Kerk. Veeleer is zij een kunst, een kunnen, en een weg welke tot deze kunst voert.

Vraagt men naar den aard dezer kunst, welke ook wel koninklijke kunst wordt genaamd, *ars regia,* dan is het 't Humanisme.

Bij dit begrip humanisme moeten wij wel een oogenblik stilstaan. Het woord is bekend, en wordt vaak in afgeleide beteekenis gebruikt. Men spreekt van humaniteit en humaan, en bedoelt daar dan mee: vriendelijk, welwillend, voorkomend. Maar aan het begrip humanisme is meer verbonden. Het is meer dan humaniteit, welke eigenschap met menschelijkheid wordt vereenzelvigd. De humanitas heeft zich als begrip vrijwel gehandhaafd door den loop der eeuwen, en zich aanéengeweld met de innerlijke ontferming en de ziels-bewogenheid waarvan het Evangelie gewaagt. Het humaniteitsideaal drukt zich nog immer krachtig uit in een steeds levendiger en nadrukkelijker internationalisme en

universalisme.

Humanisme echter, als historisch en wijsgeerig-religieus begrip, is een levensbeschouwing, waartoe ook humaniteit geacht kan worden te behooren. Hoewel er ook verschillende vormen van humanisme bestaan, moeten wij hier vooral de aandacht gevestigd houden op het humanisme dat van Gereformeerde zijde de tegenstelling in het leven geroepen heeft tusschen eeuwige verkiezing en humaniteit. Dit zijn de beginselen welke in den strijd tegen de Vrijmetselarij vooral in tegenstelling tegenover elkaar worden geplaatst.

In vroegere vormen van humanisme laat zich reeds eenigszins deze tegenstelling onderkennen. Want door het begrip humanisme, al verstond men er dan ook onder de studie der classieken, werd toch al reeds de gedachte gewekt dat het menschelijke gesteld werd tegenover het goddelijke. De beoefening van de humaniora, de menschelijke wetenschap, stond tegenover de divina, de goddelijke, geloovige, kerkelijke wetenschap der scholastiek. En die menschelijke wetenschap betrof de kennis der heidensche dichters. Maar die Latijnsche poëzie wijdde tevens een aandacht aan de natuurlijke gaven en krachten, schoonheid en verheven aanleg van den mensch, welke bij het dogmatische confessionalisme van alle eeuwen slechts in staat was heftigen tegenstand te wekken. Tot heden toe.

Maar, gelijk Prof. de Graaf zegt, het gaat veel te ver als men het humanisme als „geloof in den

mensch" stelt tegenover het „geloof in God." Al zal met het humanisme aanvankelijk veel gepaard gaan dat zijn wezen vertroebelde: vrijheidszucht welke tot ongebondenheid leidde, misbruik van ontdekte natuurkrachten — maar welke beweging in opkomst vertoont geen excessen! — het is onbillijk zijn schoone kern van „zelfstandigheid door zelfbeheersching" daarom te miskennen.

Kant heeft betoogd, dat de empirische mensch niet moest worden verbeterd, maar veranderd. Hij gebruikt ook de begrippen bekeering en wedergeboorte. Het humanisme is dan ook niet blijven staan bij de verbijsterende her-ontdekking van het natuurlijke, schoone leven, maar het heeft verdieping gezocht in de geestelijke sfeer en heeft uitgesproken dat de zin der geschiedenis bestaat uit den groei van het verheven-menschelijke, de humaniteit. Dit wast op tot maatschappelijk, universeel ideaal.

Het humanisme nadert hier telkens aan het Christelijk ideaal, de verwerkelijking van het Godsrijk, het Templum Salomonis der Vrijmetselaren.

Hier komt nu de groote vraag ter sprake of dit humanisme, gelijk het Orthodoxe Christendom wil, in strijd is met de souvereiniteit Gods. Het Vrijzinnig Protestantisme, evenzeer de Vrijmetselarij, erkennend den Opper-Bouwheer des heelals, ontkennen dit. De waarde der persoonlijkheid en van de beteekenis der geheele menschheid zijn in beide richtingen niet te scheiden. Een vol en gaaf ontwikkeld persoonlijk leven sluit naastenliefde, zelfverlooche-

ning en broederschap in als noodzakelijke voorwaarden.

Dat confessioneel-aangelegden dit standpunt niet kunnen waardeeren blijkt aanhoudend, gelijk het bleek in het verleden. Zoodra er sprake is van humaniteit, vrijheid, menschenwaarde, meent men Satan zelf te ontdekken, die den vrijen loop laat aan alle duivelsche lusten. Men verstaat elkaar niet. Voor den confessioneel is de Vrijmetselarij een instelling, welke, luchthartig heenloopend over de moeilijke levensvragen van schuld en zonde, boete en oordeel, op makkelijke wijze gewaagt van het goede in den mensch en den geleidelijken vooruitgang.

Het confessionalisme wordt hier geleid door het pessimisme, dat zijn voedsel trekt uit sommige bijbelsche voorstellingen, welke in het bijzonder eigen zijn aan het Oude Testament. God is daar de grimmige heerscher. Het destructieve, vernietigende, verwoestende element. De wrekende en de dreigende.

Daarbij behoort weer noodwendig: de mensch in Adam gevallen. Niet in staat tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad. Geneigd God en zijn naaste te haten. De erfzonde met zich meesleepend door alle tijden heen. Daartoe hoort weer: een verlossing welke slechts door een daad Gods, van voor den oorsprong der wereld verordineerd, mogelijk wordt. Een verlossing, welke buiten den mensch om voltrokken wordt door het bloedig offer, dat den goddelijken

toorn moet stillen.

Dat is het pessimisme, dat altijd uitgaat van den nietswaardigen, machteloozen mensch. Optimisme staat bij deze opvatting in een kwaden reuk. Het wordt als oppervlakkigheid geacht welke geen diepere impulsen of waren levensernst kent.

De Vrijzinnige mensch, ik onderstel ook de Vrijmetselaar, gaat uit van de Johanneïsche beschouwing, welke ons tegemoet komt met de woorden: Ik heet u niet langer dienstknechten maar vrienden. Christus is daarbij de vriend, God de Vader, die, universeel, de menschheid als een broederschap omsluit.

De Vrijzinnige opvatting, wel verre van een oppervlakkige verheerlijking van den mensch, want daartoe leidt het humanisme, goed beschouwd, niet, erkent de mogelijkheid eener ontwikkeling, van een opvoeding van het menschelijk geslacht, dat door zonden en smarten heen geleid wordt naar het doel, dat God in de wereld heeft verborgen. De Vrijzinnige erkent de waarde der cultuur en tracht deze met het Christendom te vereenigen. Humanisme heeft voor hem niet enkel de beteekenis van vrije, wetenschappelijke ontwikkeling, maar het ontplooit zich als een ernstig streven naar vernieuwing, wedergeboorte van den mensch eenerzijds, en anderzijds ontbloeit het als verteedering des harten uit Christelijke liefde, omvattende het geheele menschelijk geslacht, van welke taal of kleur of ras.

Hier speelt het optimisme een rol. Het erkent ech-

ter de waarde van het pessimisme dat in den levensernst van het optimisme blijft voor-ondersteld.

Pas dit toe op de verhouding tusschen Vrijmetselarij en Confessionalisme. Dezelfde bezwaren rijzen; dezelfde misverstanden. Dezelfde miskenning ook van het humanisme als levenvernieuwende, wederbarende kracht. Het gelooft daarbij aan een goddelijke leiding. Het gelooft in de constructieve, scheppende, alles-bezielende Kracht, welke wij ontoereikend zijn te noemen of te omschrijven.

Alleen — men denke bij het woord souvereiniteit niet uitsluitend aan heerschen, doch aan leiden, besturen, componeeren.

Het is mij een behoefte te verklaren — wat ik al reeds wist — dat de Vrijmetselarij met haar streven naar humanisme in zijn volledige ontwikkeling de waarde van het Godsgeloof niet enkel onaangetast laat, maar dit als grondslag neemt waarop haar werkplan en ontplooiïng in de wereld zijn gefundeerd.

Stelselmatig heeft de Vrijmetselarij zich tegen monisme en atheïsme verzet. Ook een pénétration pacifique van het monisme is door haar afgewezen. Dat zij daarbij te kort zou doen aan de geestelijke vrijheid kunnen wij niet beamen. Zij zou zichzelf en haar grondbeginselen ontkennen als zij het Godsgeloof ontkende. Haar Godsgeloof is echter geen dogmatisch aanvaarden, maar een levensbehoefte, een levensinhoud, waarbij, juist omdat het geloof levend en werkzaam gehouden wordt en in daden

omgezet, alle ruimte gelaten wordt voor elke schakeering. Het komt er niet op aan hoe of wat, maar dàt men gelooft. De Christus zeide: als gij maar geloof hadt. De aard van dat geloof werd niet nader aangeduid of ontleed. Zelfs als het maar een mosterdzaad in grootte evenaardde, dan was het reeds genoeg. Als het maar echt, levend geloof was. Geloof waarmee te arbeiden valt.

Hoe beschamend is deze geloofsopvatting voor menig geloovige, die meent dat hij alleen beslag heeft mogen leggen op het ware geloof, die deswege elk ander minder acht, maar uit wiens geloof geen enkele frissche, nobele, blijde daad ontspringt. De kracht van veel geloovigen is veeleer ontkenning, uitsluiting, verlamming dan bevestiging, samenbinding, aanvuring tot arbeid. Overal waar levend geloof ontspringt, buiten de officieele, geijkte geloofsopvattingen om, en dan ook meestal buiten kerkelijken kring, daar vindt het geloof ook naast zich de daad. Denk bijv. aan het Rechtzinnig Réveil, in de eerste helft van de negentiende eeuw in ons land. Het bepaalde zich niet enkel tot stichtelijke samenkomsten, maar heeft ook gesticht en gebouwd. Het heeft sociaal werk gedaan onder de maatschappelijk gevallenen. De Heldring-gestichten zijn er het resultaat van geweest. Al zullen wij deze sfeer niet de onze noemen, wij erkennen gaarne dat levend geloof hier gearbeid heeft aan Gods Rijk.

De Vrijmetselarij noemt haar eigen wezen, haar beginsel, haar werk, een kunst. Levenskunst. Ko-

ninklijke kunst. Ongetwijfeld hangt dat samen met haar riten en symbolen, welke teruggaan op de bouwkunst en haar uitingen. De mensch moet bouwen, als een medearbeider Gods, aan de kathedraal, den tempel der menschheid.

Hij moet dat doen geleid door kennis. Maar niet alleen door kennis. Ook door de intuïtie van den kunstenaar. Door dat vrome en diepe levensinzicht dat de mensch zich slechts verwerft door oefening, strijd, ervaring.

Elk vindt de hem bestemde taak, naar zijn vermogens hem beschikt zijn. De een zal de zware steenblokken sjouwen, de ander zal de plannen ontwerpen of de ingewikkelde versieringen uitvoeren.

De mensch vindt dien tempel en zijn taak daaraan te bouwen overal. Hij vindt dien tempel in zijn eigen leven. Weet gij niet dat gij Gods tempel zijt en dat Gods geest in u woont? Zoo vraagt Paulus. Zoo eischt de mikrokosmos eerst zijn aandacht en levensspanning.

Maar ook de wijde wereld buiten hem, de makrokosmos, is als een eeuwigdurende grondslag waarop de tempel Gods in hope verrijst. Ook daar moet hij zijn: medearbeider, bouwmeester, tenminste uitvoerder van de goddelijke plannen.

Dezen arbeid een kunst te noemen, levenskunst, sluit veeleer een waardeering ook van de kleinste krachten in, dan dat in zelfverheffing de mensch zich verhoovaardigt op zijn kunnen. Levenskunst. En in gedachten ziet men de arbeiders door elkaar

heen krioelen over het nog chaotisch terrein. Elk doet zijn werk in de stille overtuiging, dat hij bijdraagt aan de tot standkoming van het geheel — dat hij niet ziet, niet kent, waarvan hij de schoonheid en doelmatigheid enkel maar kan vermoeden.

Hij is echter overtuigd dat de Bouwmeester het plan doorgrondt. Hij heeft het uitgewerkt en overwogen. Uiteindelijk zal het gebouw verrijzen. Werkelijk mag men dit samen-bouwen een kunst noemen, en daarbij den lof wegdragen van een zinrijke en beeldende uitdrukking te hebben gevonden voor de hoogste verrichtingen der menschheid.

De Evangelische traditie spreekt van arbeiden in den wijngaard. Voorwaar ook een zinvolle beeldspraak. Vooral als men denkt aan de gelijkenis der unio mystica uit Joh. 15, de gelijkenis van den wijnstok. Verschil en overeenkomst werk ik niet uit. Ik plaats ze naast elkaar. De uitdrukking: arbeiden in den wijngaard is diepzinniger en schooner dan zij die haar meestentijds bezigen wel bevroeden. Evangelisten en oefenaars beschouwen deze uitdrukking als een dierbaar bezit uit het vocabulair der tale Kanaäns. Doch zij die zich werkelijk rekenschap van den inhoud der uitdrukking kunnen geven zullen haar juist daarom niet gebruiken. Teveel beduimeld en besmet . . .

Nu ik toch gesproken heb over riten en symbolen door de Vrijmetselarij ontleend aan de bouwkunst — zonder daarover uit te wijden, want dat behoort niet tot mijn gebied — moet ik met een paar woor-

den gewag maken van een der tradities der Vrijmetselarij. En dat is de aanknooping aan Johannes, waarover ik las bij verschillende schrijvers. De verklaring daarvan gegeven door Starcke bevreemdde mij eenigszins.

Johannes wordt dan niet de evangelist, maar de Dooper, die in bescheidenheid zich de mindere achtte van Christus. Die in de woestijn ging om de onrust dezer wereld en haar schijn te ontvluchten, en die den moed zijner overtuiging bezat toen hij de schanddaad van een vorst ontmaskerde.

Deswege wordt Johannes als een voorbeeld gesteld aan den Vrijmetselaar. Als een voorbeeld van ware menschelijkheid. Als men hier, gelijk zoo vanzelf spreekt, onwillekeurig de gestalte van Jezus van Nazareth zou verwachten, dan wordt ter verklaring van dit gemis aangevoerd, dat Johannes het menschelijke voorbeeld illustreert, maar dat daartegenover Jezus de goddelijke verlosser is, vallend buiten alle voorbeeld of menschelijke navolging.

Hier treedt aan den dag het verschil tusschen buitenlandsche en Nederlandsche verhoudingen. In het buitenland is de Moderne theologie gelijk zij in ons land beoefend wordt, niet zoo algemeen doorgedrongen. Een Vrijzinnige Christusopvatting, ontdaan van de dogmatische toevoegselen waarmede de Christelijke Kerk der eeuwen deze gestalte heeft ontmenschelijkt is er niet zoo algemeen als bij ons.

Anders zou de tegenstelling Christus-Johannes nimmer zoo zijn gemaakt als hier is geschied. Men

zou veeleer naar andere, op traditie gegrondde oorzaken hebben teruggegrepen ter verklaring van deze voorkeur van Johannes boven Jezus. Jezus heeft toch ook gesproken van een voorbeeld dat hij ons gegeven heeft en ons uitgenoodigd hem na te volgen, juist in die zelfverloochening welke dagelijks hem het kruis weet na te dragen. Alle eigenschappen waarom men Johannes den Dooper prijst, komen immers ook in de Christus-gestalte voor!

Bovendien: Johannes! Welke Johannes? De Dooper? Maar er is ook een Johannes de Evangelist. Vrijwat diepzinniger dan de ruwe, forsche wegbereider, wiens stem die eens roependen in de woestijn bleek. Naar ik las ligt bij de samenkomsten der Vrijmetselaaren de Bijbel open bij het Johannesevangelie, waar staat, dat in den beginne was het Woord, het Woord dat bij God was. Ja, dat zelf God was, alle dingen scheppende.

Dat is toch niet Johannes de Dooper! Dan is er het drietal Johannes-brieven. De geschriften waarin de liefde glorieert welke niet is van deze wereld. De ruige boetprediker uit Judea's woestijn getuigt hier niet.

Dan is er nog Johannes de apocalypticus, die de stad met gouden straten, de stad zonder tempel, heeft zien nederdalen uit den hemel, terwijl aarde en hemel werden vernieuwd. Ik zou mij kunnen indenken dat Vrijmetselaren hier meer aanknoopingspunten vonden voor hun levenskunst, voor hun bouwen aan den tempel der menschheid, dan bij den boet-

gezant die te dreigen wist met den bijl, die reeds lag aan den wortel der boomen. Herstellen, bouwen, eerder dan omhouwen en vernielen is toch het beginsel der Vrijmetselarij.

Waar dus „Johannes" als voorbeeld geldt, late men „Christus" als tegenstelling buiten beschouwing, en men verwijze liever naar het onzeker en grijs verleden, waarin de oorsprong der Vrijmetselarij zich volgens de meeste auteurs verliest.

Men zal het kunnen billijken, dat juist een Vrijzinnig-Christelijk theoloog bij de Johanneïsche traditie der Vrijmetselarij even den vinger legt bij een onduidelijke plaats. Ook dat hij een z.i. ontoereikende uitlegging eener traditie minder gaarne aanvaardt dan een ruiterlijk non liquet.

Uit mijne bespreking der Vrijmetselarij is wel gebleken, dat ik haar mijne waardeering niet onthoud. Integendeel! Ik erken hier in aanraking te komen met een levenskunst, welke een diep gevoel van bevrediging schenken kan, niet wijl zij alle wenschen komt vervullen maar omdat zij de gezondheid der ziel bewaart en beschermt en haar in staat stelt alles wat wij ervaren, vreugde en smart, tot opbouw te doen strekken van ons innerlijk wezen.

Inzooverre is er verwantschap tusschen de Christelijke Kerk en haar Vrijzinnige openbaring en de Vrijmetselarij. Daarom zijn er ook gebieden waar beide stroomingen elkander raken en waar samenwerking aan één doel mogelijk en gewenscht is. Sociale hervormingen en hare wetgeving, woning-

bouw, volksgezondheid, drankbestrijding, opvoeding en vredesbevordering — met opzet preciseer ik even ---- zij vallen op het religieus, ethisch en humanitair gebied, dat Christendom en Vrijmetselarij terzelfder tijd kunnen betreden. Wie niet tegen mij is, die is voor mij, heeft Christus gezegd. En als de „Vrijmetselarij met de Christelijke Kerk „duivelen uitwerpt", dan zullen wij zeker haar hulp moeten aanvaarden.

Opvoeding van het menschelijk geslacht, ingesloten de zelfopvoeding, moet gewetenszaak blijven van beide stroomingen. Door vertrouwen en toewijding, door de kieschheid welke den medemensch niet onderschat maar blijft beschouwen als een schepsel Gods, zal deze opvoeding vervuld blijven van de hoop welke nimmer vergaat. Gedragen als zij wordt door het geloof in de toekomst van het menschelijk geslacht, hier of hiernamaals, verheerlijkt door de liefde welke de meeste is.

Welk een lange, moeilijke weg heeft hier de menschheid te betreden gehad — en nog! Uit de duisternis en de verwarring van bijgeloof en ontaarding naar lichaam en ziel, van verminking, pijnbank en schavot, van verscheuring en geweld, slavernij en onderdrukking, verstooting der gebrekkigen, naar het milde licht en de ruime hoogten van menschenadel, zuivere zede, vrijheid en innerlijken rijkdom. Het is alles opvoeding. Opvoeding, niet beschouwd als een aaneensluitende reeks van uit het hoofd geleerde lessen, maar als het verwerven van

een levensbezit ten onvervreemdbaren eigendom gegroeid, en in vrijheid uitgedeeld aan allen, die deze spijze willen nuttigen als het brood des levens.

Waarom niet Christendom en Vrijmetselarij vereenigd worden? Samensmelten? Waartoe? zou ik willen vragen, waar zij elk een taak vinden, elk den nadruk leggend op een eigen zijde van de goddelijke, onbereikbare waarheid.

Zij hebben elk hun eigen afkomst, zich verliezend in het verleden. Beider oorsprong is niet volmaakt vast te stellen. Elk heeft zijn eigen traditie en ontwikkeling. Beiden hebben, hoe vaak zij ook elkaar als tegenstanders hebben ontmoet, onberekenbaar veel aan elkaar te danken.

Maar zij hebben elk een eigen bedding gegraven door het geestelijk leven van ons geslacht. Laat elk zijn eigen bedding volgen, gelijk ook elk eigen oorsprong bewaart. Uiteindelijk vangt eenzelfde zee de beide stroomingen op.

Wij moeten dat niet verhaasten of dwingen. Het oogenblik zou kunnen komen, dat zij liever vrij staan om zelfstandig de gestelde taak te vervullen.

Beiden wachten — op dezelfde stad, die grondslagen heeft, een stad welker bouwmeester en maker God is. Maar dat wachten is niet zielloos en werkeloos. Het is een arbeidend wachten. Het is verwachten. Naderbij halen door de kracht van het bezielend verlangen.

Laat beiden maar ten volle zijn vervuld van hun verwachting. Zoo blijft de gelegenheid weinig om te

mijmeren over een gemis dat door de volheid van den arbeidsdag niet wordt bespeurd.

Het werk roept ons. De grondslagen der stad vorderen alle kracht en aandacht.

Als de spits het werk gaat kronen zal de Bouwmeester en Maker, de Poïètès, die God is, ons dáár tezamen brengen.

Enkhuizen. J. J. MEYER.

VRIJMETSELARIJ EN WIJSBEGEERTE.

Ieder menschenleven heeft zoo zijn ontmoetingen, die op onverwachte wijze van beslissende beteekenis worden. Zij vormen de keerpunten des levens, zooals ieder geestelijk groeiend mensch die kent. Men vervolgt zijn dagelijkschen levensweg en plotseling ontplooit zich voor het oog een nieuw en overweldigend vergezicht. Men had er van gehoord misschien, maar nimmer nog had men het zelf in zijn schoonheid en beteekenis gezien. Nieuwe perspectieven gaan open en de van ouds bekende dingen scharen zich te zamen in een ruimeren, meer omvattenden samenhang. — Zoo ongeveer ging het den schrijver dezer regels, toen hij, gevolg gevend aan het verzoek van den Uitgever, zich als buitenstaander uit te spreken over het verband van vrijmetselarij en wijsbegeerte, nader kennis nam van het beschikbare materiaal, voor een niet gering gedeelte in edelmoedig vertrouwen ter beschikking gesteld door den Secretaris van het Groot-Oosten der Nederlanden. Over de vrijmetselarij is ontzaglijk veel geschreven, voor en tegen, doch over het verband tusschen deze twee voorname geestes-grootheden: vrijmetselarij en wijsbegeerte, vloeien de

bronnen en beschouwingen uiterst spaarzaam. Noch in Holland,[1]) noch in Engeland, noch in Frankrijk vindt men literatuur er over. Alleen het *Jahrbuch* (1917—1918) van den Verein deutscher Freimaurer biedt een kort opstel van de hand van Otto Heinichen over de philosofen der vrijmetselarij. Het handelt echter uitsluitend over Duitsche denkers en is buitendien niet meer dan een aaneenschakeling van citaten, wier bruikbaarheid nog verminderd wordt, doordat nergens de vindplaats is aangeduid. Daarom: ware het niet, dat slechts een oriënteerend opstel door den Uitgever was gevraagd en door mij van den aanvang af was bedoeld, zoo zou ik mij in geen geval aan de bewerking van dezen totaal onontgonnen grond hebben durven wagen. Thans troost ik mij met de gedachte een fundament te hebben gelegd, waarop later kan voortgebouwd worden. Doch buitendien, onbekenden grond te betreden heeft zijn bekoring en misschien geeft deze eerste poging aanleiding hetzelfde werk later nog eens op breedere basis en met rijkere hulpmiddelen te herdoen.

De hedendaagsche Vrijmetselarij, die op een meer dan tweehonderdjarig verleden terug kan zien, herdenkt het jaar 1717 als geboortedatum van hare organisatie. Toen immers sloten de vier Londensche loges zich aaneen tot een Groot-Loge, die het voor-

[1]) De van veel hoovaardij en weinig begrip getuigende verhandelingen van Bolland kunnen hier gevoegelijk buiten beschouwing worden gelaten.

beeld is geworden van de talloos vele, die zich sedertdien over de aarde hebben verspreid. Doch dit feit leert ons meteen dat er ook vóór dien tijd reeds „loges" bestonden; zoo heeft die van Edinburgh documenten in haar bezit, die haar historisch bestaan tot 1493 terug doen reiken. Deze voorgeschiedenis zou voor ons doel zonder eenig belang zijn, ware het niet, dat wij juist aan haar den naam van Spinoza (1632—1677), den grootsten philosoof, dien de Nederlanden hebben bezeten, konden verbinden.

In 1661 toch had Henricus Oldenburg, de volijverige secretaris van de *Royal Society* te Londen, die in opdracht van deze instelling betrekkingen onderhield met alle vooraanstaande geleerden van dien tijd, den in de landelijke eenzaamheid levenden wijsgeer te Rijnsburg bezocht en met hem zeer zeker over wijsgeerige vraagstukken, maar zeer waarschijnlijk ook nog over tal van andere dingen van gedachten gewisseld. Deze Londensche *Society* was toen pas, namelijk in 1660, opgericht en zij had zich, in overeenstemming met den geest des tijds, die naar waarachtige natuurkennis, los van scholastieke woord-formules, streefde, ten doel gesteld, waardige personen met belangstelling voor natuurphilosofie en andere deelen van de menschelijke studie, in 't bizonder van wat genoemd is geworden *Nieuwe Philosophie* of *Experimenteele Philosophie,* met elkander in verbinding te brengen. Ook hier had echter de vereeniging in den grond reeds

meerdere jaren, zij het ook in verborgenheid levend, bestaan, toen zij in 1660 in ietwat gewijzigden vorm aan het daglicht trad. Want het is nauwelijks aan twijfel onderhevig, dat dit oorspronkelijke gezelschap ident was met het *Invisible College,* waarvan Boyle in onderscheidene brieven uit de jaren 1646 en 1647 spreekt. Wat belangstelling en oriënteering betreft, behoorde dit College hoogstwaarschijnlijk tot de vóór-vormen van Vrijmetselarij of allicht ook (om de zaak hier te noemen met een naam, die er niet met zekerheid, maar dan toch met groote waarschijnlijkheid voor kan gebruikt worden) tot de geheime sekte der Rosenkreutzers, die niet alleen zedelijke en religieuze fundeering nastreefden (daarin stemmen zij met de latere Vrijmetselarij overeen), maar ook op natuurwetenschappelijke paden zich bewogen. Doch dit vorschen werd in het verborgene beoefend en slechts aan adepten werden de verworven wijsheid en wetenschap medegedeeld. Wij kunnen niet nagaan, in hoeverre deze atmosfeer van geheimzinnigheid door de *Royal Society* werd overgenomen; wel staat vast, dat hare leden zich in broederlijkheid verbonden gevoelden, want de jonge wetenschap had een zwaren strijd uit te vechten tegen de machten der overlevering. Al wat onder druk en verdrukking leeft, sluit zich graag samen tot geheimen bond en verborgen bond-genootschap, uit noodzakelijke voorzichtigheid en om zich gemakkelijker en doeltreffender tegen de vijandige buitenwereld te kunnen

te weer stellen. Nu is er tusschen Oldenburg en Spinoza wel nimmer van geheimen of van geheimzinnigheid sprake geweest, maar wel is hun gansche briefwisseling gebaseerd op een onbegrensd vertrouwen, dat vooral van de zijde van Spinoza zich onvoorwaardelijk geeft, dat zelfs niet geschokt blijkt, nadat Oldenburg jarenlang had gezwegen en dat in den grond heeft voortgeduurd tot aan hun dood, ook al begrepen zij elkaar toen niet meer: Oldenburg had zich aan het einde van zijn leven, hij stierf in 1678, te zeer geëvolueerd.

Nu zijn deze gegevens bij lange niet voldoende om Spinoza eenvoudig tot de oer-freemasons of tot de Rosenkreutzers te rekenen. Maar toch moet het opvallen, dat de wijsgeer in zijn *Vertoog over de Loutering van het Denken,* (dat geschreven werd, korten tijd na het bezoek van Oldenburg) het volgende zegt: „Het doel, dat ik derhalve tracht te bereiken, is: zulk een natuur te verkrijgen [die niets anders is dan de *kennis van het verband, waarin onze ziel staat tot de gansche Natuur*] en te trachten, dat velen met mij het tot dezelfde hoogte brengen, d.w.z., voor mijn geluk is het mede van belang, te zorgen, dat vele anderen evenzoo denken als ik, opdat hun denken en hun willen geheel met de mijne overeenkomen. Om dit doel te bereiken moet men vooreerst zooveel van de natuur begrijpen, als noodig is, om zulk een geaardheid te verkrijgen en vervolgens *een bond te stichten, die de gewenschte gegevens bezit, om zooveel menschen als mogelijk*

is, op de gemakkelijkste en zekerste manier daartoe te brengen." [1]) Hier is in korte doch treffende bewoordingen zin en bedoeling van de Vrijmetselarij, van haar ontstaan tot op den dag van heden, geformuleerd! Er kan hier, wegens het korte bestek, niet aan gedacht worden, al het materiaal bijeen te brengen, dat er met mindere of meerdere waarschijnlijkheid op wijst, dat Spinoza rechtstreeks of ten minste zijdelings in betrekking tot de geheime genootschappen van zijn tijd heeft gestaan, te meer daar dit door ons op een beter daartoe zich leenende plaats is geschied. [2])

Maar de geestelijke band tusschen Spinoza en de geheime genootschappen reikt nog veel verder in de geschiedenis: zijn leer van verdraagzaamheid heeft nog na zijn dood, zij het ook indirect, de constitutioneering van de Vrijmetselarij beïnvloed. Reeds de Rosenkreutzers, die zich echter hoofdzakelijk met occultisme bezig hielden, maar ook de Loges vóór de constitueering van 1717, hadden zich aan den strijd der geloofsovertuigingen, die de menschheid van die dagen tot bloedens toe verscheurden, onttrokken. Zij hadden zich boven alle confessioneele verdeeldheid weten te verheffen. Inziende, dat alle dwang hier uit den booze was, wilden zij de menschen in hun meeningen volkomen vrijlaten, om aldus, op grond van wederzijdsche

[1]) Spinoza: Opera (ed. Van Vloten-Land). T. I, p. 6.
[2]) Men vergelijke: A. Vloemans: Spinoza, De Mensch, het Leven en het Werk. 's-Gravenhage 1931; blz. 368—376.

verdraagzaamheid uitsluitend zedelijke en humaan religieuze doelstellingen na te streven. Dat lag in den geest des tijds, althans onder de besten en verlichtsten van die dagen. De godsdienstoorlogen hadden het toen genoegzaam aangetoond, dat God het met geen der partijen hield, die de waarheid van hun dogma's te vuur en te zwaard wilden bewijzen. Immers, na een eeuw van oorlog stonden de twee confessies, de katholieke en protestantsche ongeveer in dezelfde machtsverhouding tot elkaar als bij den aanvang. Herbert van Cherbury was de eerste geweest om een anderen weg naar vrede en rust voor de gekwelde menschheid te wijzen: ten overstaan van de leerstellige geloofsbelijdenissen leerde hij de natuurlijke religie. Tegelijk met de emancipatie van het natuurrecht door Grotius, ontstond aldus in den aanvang van de zeventiende eeuw de drang naar een natuurlijke moraal en een natuurlijke Godsvereering. Tot uiting kwam deze geestelijke strooming in het werk van Cherbury *De veritate* (Over de Waarheid), dat in 1624 verscheen. Aan dit boek knoopt zich de ontwikkeling van het deïsme, dat zoo kenmerkend de godsdienst der Vrijmetselarij zal worden, vast. Daarin werd aangetoond, dat wanneer de godsdienst zich in zijn leerstelligheid bepaalde tot dat, wat aan alle religieuze vormen en aan alle philosophie en moraal gemeenschappelijk was, de zielevrede voor de gansche menschheid zou bereikt zijn. Want dan was de algemeene, natuurlijke religie gevonden, dan was

tot strijd geen reden meer en zou dus vanzelf verdraagzaamheid heerschen.

Van Engeland uit heeft het deïsme, deze verdraagzame vorm van Godsvereering, de denkende geesten van Westelijk Europa veroverd. Zoo Voltaire, zoo Frederik den Groote, om slechts twee van de geestesmachtigsten te noemen en, opvallend maar toch begrijpelijk: beiden zijn Vrijmetselaars geweest. De zegetocht van dit nieuwe religieuze besef viel samen, neen, was de oorzaak van het veldwinnen der Aufklärung over de gansche linie van het menschelijk bestaan. De zedelijke levensbeschouwing en levenswaardeering won het pleit ten koste van de specifiek godsdienstige; het humaner voelende element in de samenleving kwam tot macht, nadat het in bloed gedrenkte dogmatisme zich had overleefd. Kortom de rede en het redelijke vierde op alle gebieden hoogtij.

En de Vrijmetselarij, die ten deele (zonder dat er van direct verband behoeft sprake te zijn) de erfenis van de Rosenkreutzerij overnam, voltrok mede deze wending, of juister: alleen dóór deze wending kon zij ontstaan en in zoo korten tijd tot zoo schoonen bloei geraken. Zij liet de alchemie, de kabbalistiek, de astrologie en dergelijk natuurkundig occultisme links liggen en beperkte zich, op redelijken grondslag, tot zedelijken en religieuzen opbouw van mensch en maatschappij. Mocht zij in ritueel en symboliek in zekeren zin ook naar mystiek neigen, in wezen bleef zij bij uitstek redelijk georiën-

teerd: humanistisch-verdraagzaam van zin en deïstisch-religieus in gevoelen en in denken.

Hoezeer de Vrijmetselarij bij haar ontstaan beinvloed is door het Engelsche wijsgeerig gegrondveste deïsme, of (zoo men haar ziet in het licht van de achttiende eeuw, waarin het jaar van hare constitutie viel) hoezeer zij een kind is van de Aufklärung, die dit deïsme uit de voorafgegane eeuw welwillend opnam, kan blijken uit het werk van James Anderson, *The Constitutions of the Free-Masons,* verschenen in 1723, dat als het grondwet-boek door de Vrijmetselaren wordt geëerd, daar het in opdracht van de pas gestichte eerste Groot-Loge werd geschreven en dus autoritaire geldigheid bezit. Daarin lezen wij reeds in het eerste artikel van „De oude Plichten" geheel in den geest van het deïsme, zooals het tijdens de Aufklärung werd gepropageerd: „Terwijl de vrijmetselaars der verschillende landen in oude tijden zich tot den godsdienst bekennen moesten, die voor hun land of volk gold, houden wij het thans voor beter, *hen enkel tot die religie te verplichten, waarin alle menschen overeenstemmen* en iedereen zijn bizondere overtuigingen te laten. Met andere woorden: zij dienen goede en trouwe menschen te zijn, menschen van eer en rechtschapenheid, zoo verschillend hun benaming of geloofsbekentenis ook mogen zijn."

Nu was deze Anderson, een der geestelijke vaders van de Vrijmetselarij dus, in zijn religieus-philosophische overtuigingen sterk beïnvloed geworden

door zijn vriend John Toland (1670—1722), die op zijn beurt weer den invloed van Spinoza heeft ondergaan. Op deze manier heeft Spinoza, geruimen tijd na zijn dood, den geest van de Vrijmetselarij bevrucht, nadat hij, nog vóór hare constitutie, met deze humanistisch-verdraagzame geheime onderstrooming in den geest zijns tijds had kennis gemaakt door middel van Henricus Oldenburg. Want deze John Toland was in 1692 naar Leiden gekomen om er te studeeren onder leiding van Frederik Spanheim den Jongere, den beroemden philoloog. Na twee jaar in Holland te hebben vertoefd, was hij in 1694 naar Engeland teruggekeerd. Doch reeds vóór hij in 1696 zijn belangrijk werk *Christianity not Mysterious* (Het Christendom vrij van wonderen) had gepubliceerd, was hij in den roep van vrijdenkerij en atheïsme gekomen en toen dit boek de dogmatische grondslagen van het Christendom bleek aan te tasten, werd hij hevig aangevallen van de zijde der orthodoxie. Het was de eerste veldslag over een breed front tusschen deïsme en dogmatisme, een strijd, zoo verwoed en volhardend gestreden, dat hij nog de gansche volgende generatie in Engeland zal bezig houden. In 1707 verbleef Toland ondertusschen weer in Holland. Reeds de eerste maal was hij met vrijzinniger ideeën teruggekeerd, bij deze gelegenheid zou hij nog verder gaan. Want het is meer dan waarschijnlijk, zoo goed als zeker, dat hij gedurende beide verblijven kennis nam van de leer en de werken van den Joodschen wijsgeer. In

ieder geval, zijn meest eigenaardige werk, *Pantheisticon* geheeten en verschenen in 1720, leert een materialistisch vereenzelvigd Spinozisme. Nu is Toland zelf wel nimmer vrijmetselaar geweest, maar niettemin heeft hij met zijn deïstische opvattingen, die zich bij hem verder dan ooit te voren van de dogmatische orthodoxie verwijderden, de ideeën van Anderson beïnvloed. En hoe sterk die invloed kan geweest zijn, wordt duidelijk, wanneer men bedenkt, dat dit werk eveneens de grondwet bevat van een soort geheim genootschap, namelijk de beginselen uiteenzet van een gemeenschap van philosophische pantheïsten, die bij hun samenkomsten van een gewijde liturgie gebruik maken en hun vereering richten op de groote figuren onder de oude philosofen. Zoo heeft dan inderdaad de geest van Spinoza, zij het ook slechts indirect en niet als beslissende macht, maar dan toch als zegenend gesternte, bij de bakermat van de hedendaagsche Vrijmetselarij gestaan.

Evenals alles, wat den zin der Aufklärung vertolkte, vond ook de Vrijmetselarij den bodem bereid op het vasteland. Het zaad behoefde slechts gestrooid te worden om rijke vrucht te dragen. Ondanks de geheimzinnigheid en zwijgzaamheid, waarin zij zich hulde en waardoor zij in hare propaganda noodzakelijk zeer bemoeilijkt werd, ontstonden weldra loges in de voornaamste steden van de Westersche landen. Maar vooral in Duitschland kwam de Vrijmetselarij reeds zeer spoedig tot hoo-

gen bloei. Hier, in het klassieke land van de wijsbegeerte, werd de zin van de Vrijmetselarij verdiept en haar gehalte gelouterd. Hier werd zij tot een geestelijke macht van eersten rang. Zij had dit in niet geringe mate te danken aan het feit, dat een machtig vorst in hare rangen trad: reeds in 1738 was kroonprins Friedrich, de latere groote Pruisenkoning en „philosoof van Sanssouci", met het schootsvel omkleed. En zijn onderdaan en tijdgenoot Gotthold Ephraïm Lessing (1729—1781) werd haar eerste theoreticus, die haar religieus-philosophische strekking wist te formuleeren met zooveel schoonheid, haar wist te verdedigen met zooveel kracht, dat ook de vrijmetselaren van onzen tijd, waar ter wereld zij ook samenkomen, met trots op hem als hun geestelijken voorvader wijzen. Lessing was voor het ambt van predikant bestemd geweest, maar vroegtijdig aan de orthodoxie ontgroeid, had hij de loopbaan van vrij litterator gekozen. Niettemin hielden de theologische vragen en vraagstukken van zijn tijd zijn aandacht gespannen zijn geheele leven lang. In den geest van de Aufklärung en in tegenstelling met de gangbare meening weet hij niet alleen het prijzenswaardige en schoone in den eigen godsdienst te vinden, maar ook de edele gedachten en verheven bedoelingen van andere godsdiensten, zoo Islam en Jodendom, te waardeeren. Zijn *Nathan de Wijze* is een sprekend bewijs voor deze ruimheid van geest. Hij plaatst daarin alle godsdiensten op één lijn en maakt zich daardoor tot

vijand van alle orthodoxen. Menige storm van deze zijde is over zijn hoofd gegaan, doch gebroken werd hij niet; daartoe stond hij te sterk in de waarheid van zijn gedachten en overtuigingen. Alleen, gedachten en overtuigingen moeten zich kunnen mededeelen, zij hebben een bodem noodig, waarop zij gedijen en vrucht dragen kunnen. Zoo werd uit innerlijken aandrang de vrije Lessing in de armen van de vrijmetselaarsgemeenschap gedreven; hier vond hij diegenen, die dachten en voelden als hij, in dit vertrouwde milieu vermocht hij weldra zijn eigenlijkste, diepste overtuigingen uit te spreken. Zijn laatste, rijpste en rijkste werken: *Ernst und Falk* (1778) en *Die Erziehung des Menschengeschlechts* (1781) zijn in hun volle beteekenis en diepte slechts te begrijpen van uit de vrijmetselarij, omdat zij in wezen niets anders willen dan den zin dier religieus-philosophische gemeenschap vertolken. Het eerste werk geeft zich openlijk als: gesprekken over de Vrijmetselarij. Voor Lessing is de Vrijmetselarij niet iets willekeurigs, dat ook ontbeerd kan worden, zij is veeleer, zijns inziens, iets noodzakelijks, dat in het wezen van den mensch en van de menschelijke gemeenschap gegrondvest is.[1]) Hoe ruim daarbij de Vrijmetselarij door Lessing wordt opvat kan het best blijken uit het volgende citaat: „Ihrem Wesen nach ist die Freimaurerei ebenso alt wie die bürgerliche Gesellschaft. Beide konnten

[1]) Ernst und Falk. Werke (uitg. Lachmann-Muncker) Dl. 13, blz. 344.

nicht anders als miteinander entstehen... Es sei aber Mutter und Tochter, oder Schwester und Schwester; ihr beiderseitiges Schicksal hat immer wechselseitig ineinander gewirkt. Wie sich die bürgerliche Gesellschaft befand, befand sich allerorten auch die Freimaurerei und so umgekehrt. Es war das sicherste Kennzeichen einer gesunden, nervösen Staatsverfassung, wenn sich die Freimaurerei neben ihr erblicken ließ, so wie es noch jetzt das unfehlbare Merkmal eines schwachen, furchtsamen Staates ist, wenn er das nicht öffentlich dulden will, was er insgeheim doch dulden muß, er mag wollen oder nicht." [1]) Inderdaad, zoo opgevat wordt de Vrijmetselarij tot iets noodzakelijks in iedere menschelijke gemeenschap, omdat zij uitdrukking geeft aan het in de diepte van den mensch liggend, doch vaak sluimerend, religieuze gemeenschapsgevoel, omdat zij den zin vertolkt van het mensch-zijn, dat in het dienen van den geest der idealen en in de gemeenschap van de geestelijke waarden zijn hoogste doelpunten heeft. Zoo kon Lessing met overtuiging zeggen: „Die wahre Taten der Freimaurer sind so gross, so weit aussehend, dass ganze Jahrhunderte vergehen können, ehe man sagen kan: Das haben sie getan! — Gleichwohl haben sie alles Gute getan, was noch in der Welt ist und fahren fort, an alle dem Guten zu arbeiten, was noch in der Welt werden wird." [2]) Maar ook zijn *Erziehung des*

[1]) Ernst und Falk. Werke Dl. 13, blz. 401.
[2]) Ernst und Falk. Werke Dl. 13, blz. 349.

Menschengeschlechts moet in het licht van de Vrijmetselarij worden gezien, wil men het werk in zijn ware beteekenis en bedoeling bevatten. Hier ziet Lessing de geestelijke geschiedenis van de menschheid als een door God ingestelde didaktisch-paedagogische gang naar hoogste menschelijke vervolmaking. Het ideaal, waar de Vrijmetselarij voor mensch en maatschappij met al haar krachten naar streeft, is hier in schitterende bewoordingen in schoonheid en kracht geformuleerd: „Der menschliche Verstand will schlechterdings an geistigen Gegenständen geübt sein, wenn er zu seiner völligen Aufklärung gelangen und diejenige Reinigkeit des Herzen hervorbringen soll, die um die Tugend um ihres selbst willen zu lieben fähig macht. Oder soll das menschliche Geschlecht auf diese höchste Stufe der Aufklärung und Reinigkeit nie kommen? Nie? Lass mich diese Lästerung nicht denken, Allgüter! Die Erziehung hat ihr Ziel, bei dem Geschlechte nicht weniger als bei dem Einzelnen . . . Sie wird kommen, sie wird gewiss kommen, die Zeit der Vollendung, da der Mensch das Gute wird tun, weil es das Gute ist, nicht weil willkürliche Belohnungen darauf gesetzt sind . . .” (§ 80)

Lessing is de machtige pionier geweest van de groote geestesbeweging, die men karakteriseerend samenvat onder den naam van het Duitsche Idealisme: de schoonste periode in de geestesgeschiedenis van de Westersche menschheid. In het voetspoor van Lessing tredend, verbindt Johann Gottfried Herder

(1744—1803) de edelste strevingen van zijn tijd met de innerlijkste doelstellingen van de Vrijmetselarij. Reeds Lessing had het religieuze gevoel bevrijd uit de enge omkluizing van de traditioneele godsdienstopvatting; hij had er op gewezen, hierin Spinoza volgend, dat ook andere godsdiensten tot ware vroomheid en zaligheid, ware zedelijkheid en oprechtheid konden leiden en daarin niet dienden onder te doen voor het Christendom. Herder begint als eerste met een analyse van het zedelijke en religieuze gevoel en komt tot de slotsom, dat dit gevoel zich overal heeft geopenbaard, waar de idee van de Humaniteit werd begrepen. Hij spreekt zich uit als volgt:

„Humanität ist der Charakter unseres Geschlechts, wir bringen ihn nicht fertig auf die Welt mit; auf der Welt aber soll er das Ziel unseres Bestrebens, die Summe unserer Uebungen, unser Wert sein ... Das Göttliche in unserem Geschlecht ist Bildung zur Humanität ... Humanität ist der Schatz und die Ausbeute aller menschlichen Bemühungen, gleichsam die Kunst unseres Geschlechts ... Der Mensch hat einen Willen ...; seine Vernunft ist ihm Gesetz ... Er ist nicht etwa nur ein mechanisches Glied der Naturkette, sondern der Geist, der die Natur beherrscht, ist teilweise in ihm ... Er konstituiert mit andern ihm gleichgesinnten nach heiligen unverbrüchlichen Gesetzen eine Gesellschaft. Nach solchen ist er Mitbürger der grossen Stadt Gottes auf Erden, die der Geist einer allgemeinen Vernunft und

Humanität beherrscht, ordnet, lenkt . . ."[1]) Hiermede heeft Herder het wachtwoord gegeven èn aan de geestesstrooming van zijn tijd èn aan de Vrijmetselarij voor alle tijden. Alles wat de menschheid aan goeds en schoons en edels heeft tot stand gebracht, acht hij in dit begrip vervat en zoo krijgt ook de Vrijmetselarij bij hem een zeer ruime beteekenis: zij is de geestelijke gemeenschap, die alle menschen aan elkander bindt. In aansluiting bij Lessing heeft hij zijn opvatting in een gesprek „Ueber eine unsichtbar-sichtbare Gesellschaft"[2]) aldus uitgesproken: „Sie [diese Gesellschaft] ist gesammelt, sie ist sichtbar. Faust oder Gutenberg war, wie soll ich sagen, ihr Meister vom Stuhl oder vielmehr ihr erster dienender Bruder . . . Poesie, Philosophie und Geschichte sind, wie mich dünkt, die drei Lichter, die hier über Nationen, Sekten und Geschlechte erleuchten; ein heiliges Dreieck." Herder moest de Vrijmetselarij aldus als het ideaal wel losmaken van het begrip der loge-gemeenschappen, want deze waren tegen het einde van de achttiende eeuw zoozeer van hun oorspronkelijken opzet afgeweken, hadden de ethische en humanitaire, de religieus-philosophische bedoelingen zoozeer losgelaten om zich met allerhande hocus-pocus bezig te houden, dat een man als Herder zich daar niet thuis gevoelen kon. Geen tijd had machtiger vrijmetselaren dan deze — en juist in dezen tijd had de logen-bedrijvigheid haar laagste peil

[1]) In: Briefe zur Beförderung der Humanität.
[2]) Aldaar.

bereikt. Eerst tegen het einde van zijn leven, na de reorganisatie, kon ook een man als Goethe weer loge-lid worden in actieven dienst.

Niemand minder dan deze dichtervorst heeft de beteekenis van de Vrijmetselarij voor een ander dichter-denker in welsprekende woorden geschetst. Zoo zeide hij in de lijkrede op Christoph Martin Wieland (1733—1813): „Zu unserem Brüderverein hatte sich in ihm eine vertrauensvolle Neigung aufgetan. Schon als Jüngling mit demjenigen bekannt, was uns von den Mysterien der Alten historisch überliefert worden, floh er zwar nach seiner heiteren klaren Sinnesart jene trüben Geheimnisse, aber verleugnete sich nicht, dass er gerade unter diesen vielleicht seltsamen Hüllen, zuerst unter die rohen und sinnlichen Menschen höhere Begriffe eingeführt, durch ahnungsvolle Symbole mächtige, leuchtende Ideen erweckt, der Glaube an einen über alles waltenden Gott eingeleitet, die Tugend wünschenswerter dargestellt und die Hoffnung auf die Fortdauer unseres Daseins sowohl von falschen Schrecknissen eines trüben Aberglaubens, als von den ebenso falschen Forderungen eines lebenslustigen Sinnlichkeit gereinigt worden." [1])

Inderdaad na een lang en arbeidzaam leven was Wieland als grijsaard tot de vrijmetselarij gekomen. Zijn jeugdwerken waren nog geheel in den zin en

[1]) Rede zum Andenken des edlen Dichters, Bruders und Freundes Wieland, 1813. Weimarische Freimaurer-Analekten 2; blz. 62.

met de middelen der kerkelijke vroomheid geschreven, doch een wending had zich voltrokken: zijn wijsgeerige geest en zijn religieus gevoel hadden hem afkeerig gemaakt van de confessioneele vormelijkheid. Toen was hij in de uit Frankrijk overwaaiende verheerlijking van een oppervlakkige zinnelijkheid vervallen, maar had tegen het einde van zijn leven een veilige haven in den boezem van de Vrijmetselarij bereikt. En dat hij daar naar wezen thuis hoorde? Door niets wordt het treffender bewezen, dan door de volgende omschrijving van zijn Godsbegrip, dat in wijsgeerige ruimheid en verhevenheid verre uitstijgt boven alle traditioneel confessionalisme en het ware credo is van alle idealistisch gezinden — toen, zoowel als nu: „Die Idee alles Wahren, Schönen und Guten ist ein Unendliches, also nur in Gott, ja im höchsten Sinne des Wortes Gott selbst. Indem ich dies ausspreche, habe ich schon mehr gesagt, als ein menschlicher Geist in irgendeinem Augenblick seines beschränkten Daseins fassen kann. Sobald ich das Absolute denken will, schaue ich in einen Abgrund, worin sich Sinn, Gedanke und Bewusstsein selbst verliert. Alle Vorstellung, alle Sprache hört hier auf." [1])

Meer dan vijftig jaar is Johann Wolfgang von Goethe (1749—1832) vrijmetselaar geweest. Evenals Lessing voelde hij zich tot deze gemeenschap aan-

[1]) Chr. M. Wieland: Wie verhält sich das Ideal der Freimaurerei zu ihrer dermaligen Beschaffenheit? Weimarische Freimaurer-Analekten XIV (1902), blz. 29.

getrokken, omdat hij bij haar hoopte te vinden, wat hij te vergeefs elders had gezocht: de zuivere en natuurlijke religie, en nog op zijn levensavond heeft hij de Vrijmetselarij geprezen als een verheven menschenverbond, waard om voor alle tijden in stand te blijven, omdat zij tot gemeenschap en tot gemeenschappelijk werken oproept „en daardoor een ieder eerst naar zichzelf verwijst en daarna op het geheel opmerkzaam maakt."[1]) In zijn geschriften heeft Goethe weliswaar zoo goed als nimmer uitdrukkelijk van de Vrijmetselarij gewag gemaakt, maar hoezeer hij bij zijn scheppen van haar geest doordrongen werd, dat beseft men pas, wanneer men, denkende aan deze Vrijmetselarij b.v. zijn Faust (Tweede Deel) leest of een gedicht als dit:

Doch rufen von drüben
Die Stimmen der Geister,
Die Stimmen der Meister:
Versäumt nicht zu üben
Die Kräfte des Guten!

Hier winden sich Kronen
In ewiger Stille,
Die sollen mit Fülle
Die Tätigen lohnen!
Wir heissen euch hoffen.

Maar vooral zijn groote levensroman *Wilhelm Meister* is in den geest der Vrijmetselarij geschreven, meer nog, men begrijpt dit proza-hoofdwerk alleen in zijn vollen omvang, wanneer men weet en er bij het lezen aan denkt, dat Goethe een enthousiast vrijmetselaar is geweest. Schildert hij daarin niet het leven van een mensch, die zoekend en strevend, na

[1]) Totenfeier in der Loge Amalia am 25. Juni 1821. Deile: Goethe als Freimaurer, blz. 236.

dwalingen en omwegen, evenals Faust, ten slotte meesterschap over zichzelf en daarmede menschelijk Meesterschap in 't algemeen bereikt. En is het niet beteekenisvol, dat de hoofdfiguur van het werk opgenomen wordt in een „geheim genootschap", waardoor zich in zijn leven een beslissende wending voltrekt? Want dan heeft hij ingezien, dat „tätig sein des Menschen erste Bestimmung ist" en: „Wie kann man sich selbst kennen lernen? Durch beobachten niemals, wohl aber durch Handeln, Versuche deine Pflicht zu tun und du weisst gleich, was an dir ist." In uitspraken als deze openbaart zich de moreele zin van de Vrijmetselarij.

Een ander man van beteekenis, wiens gemeenschapszin en drang tot handelen hem in de richting van de Vrijmetselarij dreven, is Johann Gottlieb Fichte (1762—1814) geweest. Met hem trad een wijsgeer van naam in de rangen der vrijmetselaars. Wat Fichte echter over de Vrijmetselarij geschreven heeft, vindt men, wonderlijk genoeg, niet in zijn verzamelde werken — en toch is hetgeen hij in zijn *Philosophie der Maurerei* zegt van het hoogste belang niet alleen voor de Vrijmetselarij, maar ook voor de kennis van dezen denker. Hier, duidelijker dan waar ook, formuleert hij zijn standpunt ten opzichte van de religie — hij, die eenige jaren te voren zijn leerstoel te Jena had moeten verlaten, aangeklaagd en verdacht geworden wegens zoogenaamd „atheïsme". Zoo lezen wij in het hierboven genoemde geschrift: „[Der wahre Maurer] kennt kein Trachten nach

dem Ewigen ausser der gewissenhaften Beförderung des Zeitlichen, aus reiner Liebe zur Pflicht. Ihn wandelt es nicht an, nach dem himmlischen Kleinode zu zielen, das er nicht erblicken kann. Er zielt nur nach dem ihm aufgestecktern irdischen Ziel in der festen Zuversicht, dass das himmlische dahinter verborgen ist, und dass es ihm ohne sein weiteres Zutun kommen wird, wenn er nur das irdische erreicht hat. Ihm ist Religiosität gar nichts Isoliertes... Er ist nicht religiös, sondern er denkt und handelt religiös. Die Religion ist ihm kein Gegenstand, nur der Aether, in welchem ihm alle Gegenstände erscheinen." [1]) Fichte, die het leven als een leerschool zag voor het zedelijke handelen, die de werkelijkheid noemde: het materiaal van den plicht, moest aan een gemeenschap, die het individu tot persoonlijkheid wil maken en tot vrijheid wil opvoeden, de grootste beteekenis hechten. Want persoonlijkheid en gemeenschap hangen bij hem op het innigste samen: „Wij leeren niet enkel door woorden; wij leeren, veel diepgaander zelf, door middel van ons voorbeeld; en ieder, die in de menschengemeenschap leeft, is haar een goed voorbeeld schuldig, omdat de kracht van het voorbeeld eerst ontstaat door ons leven in de gemeenschap." Een uitspraak als deze zou men een gulden regel kunnen noemen van de Vrijmetselarij — ook al werd zij

[1]) Philosophie der Maurerei. In: Eleusinien des 19. Jahrh. 2. Bdch. 1803, blz. 30.

blijkbaar zonder eenig direct verband met de Vrijmetselarij gedaan.[1]) En zijn ideaal is ook het ideaal van de Vrijmetselarij: Het einddoel van de menschheid is gelegen in het ideale rijk van volstrekte redelijkheid en volledige vrijheid in alle verbindingen der samenleving, waarin iedere enkeling in volle autonomie, zonder dwang van buitenaf, uit eigen innerlijke aandrift dus, het ware en het goede zal verwerkelijken. En wanneer thans reeds, elkeen zijn heiligste overtuiging volgt, d.w.z., zijn plicht doet, d.i. aan eigen vervolmaking werkt, dan arbeidt de empirische gemeenschap, de maatschappij, waarin wij leven, in haar geheel aan de verwerkelijking van den staat der Vrijheid, waar alleen de Redelijkheid als opperste macht en met onbeperkt gezag zal heerschen.

De Vrijmetselarij heeft Fichte ten slotte niet geboden, wat hij gehoopt had er te vinden. Na enkele jaren is hij uit hare gemeenschap getreden, zonder dat zich echter een breuk tusschen hem en haar heeft voorgedaan. Het zal wel niet uitsluitend de schuld van de Vrijmetselarij geweest zijn, dat zij den eigenzinnigen en autocratischen Fichte niet kon voldoen.

Anders staat het echter met een man, die in de Vrijmetselarij den dageraad van een ideale toekomst voor de menschengemeenschap zag, die zichzelf als den philosoof der Vrijmetselarij gevoeld heeft en ook een der edelste en rijkste en geestesmachtigste is ge-

[1]) Verzamelde Werken. Dl. VI, blz. 332.

weest onder al diegenen, die zich ooit tot de Vrijmetselaarsorde hebben gerekend. Doch juist tegenover dezen man, den eigenlijken philosoof der Vrijmetselarij, heeft deze Orde zware schuld op zich geladen, al is het ook een verheugend verschijnsel, dat thans onder alle Vrijmetselaars zijn naam: Karl Christian Friedrich Krause (1781—1832) weer met eere en inderdaad met schuldbesef wordt genoemd. In 1797 was hij naar Jena gekomen om er te studeeren onder Fichte en Schelling. Na zijn studies voltooid te hebben, werd hij privaat-docent aan deze universiteit, waar zijn door idealisme gedragen voordrachten door vele studenten werden aangehoord. Doch door den algemeenen nood van den tijd verliep de universiteit, zoodat hij zich in 1805 genoodzaakt zag elders te trachten in zijn onderhoud en dat van zijn voortdurend aangroeiende familie, de man heeft niet minder dan 14 kinderen gehad, te voorzien. Naar Dresden verhuisd, liet hij zich in de Orde der Vrijmetselaren opnemen, omdat hij in deze gemeenschap de kern zag, van wat eens de algemeene band der menschheid, zijn droombeeld, zou zijn. Hij ontplooide in weinige jaren een reusachtige werkzaamheid ten bate van de geestelijke fundeering en verdieping van de Vrijmetselarij. Doch reeds in 1811 kwam de katastrophe: hij werd beschuldigd in zijn geschriften geheimen te hebben prijsgegeven en uitgestooten. Hij begaf zich naar Berlijn en toen in het volgende jaar (1814) Fichte stierf, hoopte hij diens opvolger te worden — te vergeefs. Weer naar

Dresden teruggekeerd, leefde hij met zijn talrijk kroost in de bitterste armoede; ondanks zijn bergen verzettende vlijt, kon hij niet zooveel monden openhouden. In 1823 begaf hij zich met vrouw en 12 kinderen naar Göttingen om daar voor de derde maal zijn geluk als privaat-docent te beproeven. Maar ook daar bracht hij het niet tot bezoldigd professor, naar men zegt, mede door tegenwerking zijner voormalige loge-broeders. [1]) En toen in 1831 een studenten-oproer uitbrak, gaf men hem de schuld er van, ook al vermocht men niets te bewijzen. Vrijwillig verliet Krause daarop deze stad om ditmaal in München zijn geluk te beproeven. Doch daar werd hij niet eens tot de universiteit toegelaten, zelfs Schelling, wiens woord er wet was, weigerde alle hulp. Dat was te veel. Gebroken door ongeluk en onder den last van zijn bovenmenschelijk hard werk, bezweek hij in het jaar daarop. Nimmer werd een begaafder mensch zóó door het lot getrapt.

Krause behoort als denker tot de Duitsch-idealistische beweging, die reikt van Kant tot en met Hegel; Fichte en Schelling zijn zijn leermeesters geweest. Evenals voor hen is voor Krause het ideëele, de Idee, de grondslag van alle werkelijkheid. Doch terwijl Hegel de wijsbegeerte zuiver tot een abstracte rede-wetenschap wilde maken, wil Krause de levende werkelijkheid naar de norm van de Ideeën en Idealen opheffen en veredelen. Evenals Fichte vindt

[1]) Handbuch der Freimaurerei. 4. Aufl. (1900/1) *sub voce* Krause.

hij in de zelfaanschouwing van het Ik het vaste uitgangspunt voor alle kennis en wanneer hij het wezen van dit „ik" nagaat, stelt hij vast, dat het het vereenigingspunt is van lichaam en geest. Tusschen deze beide bestaat ontegenzeggelijk een wisselwerking, doch deze kan niet uitgaan noch van het lichaam noch van den geest, want deze beide zijn zuiver aan elkaar tegengesteld. Deze wisselwerking moet dus uitgaan van een hoogere organisatie, waarin ons lichaam en onze geest tot een hoogere eenheid zijn opgeheven. M.a.w. onze eindigheid wijst naar de oneindigheid, ons denken verwijst naar de Eenheid, die alles omsluit, naar God. De wereld bestaat niet buiten God, God is overal in de wereld tegenwoordig. De menschelijke geest is deel van Gods geest en als deze onstoffelijk en onsterfelijk. God is tegelijk het Eene Goede en het hoogste levensgoed voor den mensch. De zedewet schrijft als opperste plichtgebod dit eene voor: doe het goede ter wille van het Goede. In deze onze g e b o n d e n h e i d aan het Goede bestaat onze zedelijke vrijheid. De taak van de zedelijkheid en van de religie, die beide bij hem tot een eenheid worden, luidt: „Wees Godinnig [met dit woord verduidelijkt Krause op treffende wijze den zin van alle religie] en volg God na in het leven"; en voor de menschheid als geheel is de taak daarin gelegen: den algemeenen Bond der Menschheid te scheppen, een Bond, die eerst door enkelingen en groepen moet worden voorbereid (dat is de taak der loges en der Vrijmetselarij) om zich

dan geleidelijk over de gansche menschheid uit te strekken. Deze Bond der Menschheid wordt door hem in wezen en in streven dan als volgt gekarakteriseerd: „De Bond der Menschheid verlangt... niet een aparte geloofsbekentenis of dogma van zijn leden, maar alleen godinnigheid in 't algemeen en zoo ook niet een bepaalde deugd, maar zedelijkheid, niet de vervulling van deze of gene wet, maar rechtvaardigheid... Hij voert de menschheid omhoog, van enkel maar wetsgeloof... tot waarachtige godinnigheid, van enkel wetsvrees-dienst tot zedelijke waardigheid, van enkel willekeurig doen tot gerechtigheid in gezindheid en in handelen; zoo voert hij tot harmonische vorming van den mensch en van de menschheid." [1])

Dit beknopte historische overzicht geeft duidelijk te kennen, hoe harmonisch en innig de samenwerking tusschen Vrijmetselarij en Wijsbegeerte is geweest. Althans in Duitschland, want in de andere landen heeft de wijsbegeerte niet of nauwelijks de hallen van de Vrijmetselarij betreden. Doch dit gemis wordt ruimschoots vergoed door het feit, dat het in Duitschland juist de allergrootsten van den geest zijn geweest, die toenadering hebben gezocht tot de Orde, tot heil van deze en van henzelf. En toch — is het niet betreurenswaardig, dat na korten tijd Fichte de gemeenschap der vrijmetselaren verlaat?

[1]) Geciteerd naar O. Heinichen: Mitt. Verein deutscher Freimaurer. Jhrb. 1917/8; blz. 99.

Hij juist, die voor haar zooveel had kunnen zijn! En is het niet diep bedroevend, dat een man als Krause werd uitgestooten? Hij, die zich gansch en al zijn gaven haar wou schenken! Moet daar niet uit blijken, dat de loges in dien tijd niet in staat waren het beste van den geest naar waarde te schatten? Hoe het ook zij, na Fichte en Krause verliezen Vrijmetselarij en Wijsbegeerte hun harmonisch contact; gescheiden wegen bewandelend, verwijderen zij zich meer en meer van elkaar. Hier draagt echter uitsluitend de wijsbegeerte de schuld. Na de ineenstorting van de zgn. absoluut idealistische systemen voltrok zij een wending naar het tegengestelde uiterste. Zij verviel in positivisme en naturalisme. Alleen de stof en de natuur heetten werkelijkheid; het geestelijke werd tot iets bijkomstigs, een „uitvloeisel" van de stof. Het behoeft voorzeker niet met veel woorden te worden betoogd, dat van praemissen als deze geen toegang te vinden is tot de geestelijke wereld van de Vrijmetselarij, die staat en valt met het geloof, d.i. het vertrouwen in den geest en alle geestelijke waarden. — Maar ook toen eenige tientallen van jaren nadien het materialisme had afgedaan en de herleefde wijsbegeerte van Kant, kriticistische philosophie zich noemend, tot heerschende geestesstrooming was geworden, kon van een nieuwe toenadering tusschen wijsbegeerte en vrijmetselarij al evenmin sprake zijn. De kriticistische philosophie immers stelt zichzelf uitsluitend een wetenschapstaak: zij wil de fundamenten onderzoeken, waarop

de menschelijke cultuur berust en de voorwaarden naspeuren, waaronder deze cultuurverschijnselen, zooals wetenschap en godsdienst, kunst en recht, m o g e l ij k zijn. Een taak tegenover het leven aanvaardt zij niet — die laat zij aan andere machten, bij voorkeur aan den godsdienst, over.

Deze constellatie is echter bezig zich te veranderen. De wijsbegeerte bezint zich weer op haar oorspronkelijke taak en wil weer leiding en voorlichting geven aan het leven: zij wil de velen, die het dogma hebben losgelaten en onbevooroordeeld willen zoeken naar wat waar en goed en schoon is, helpen deze hoogste levenswaarden te verwerkelijken — te veroveren voor zoover zulks binnen het bereik van de menschelijke krachten ligt. Op dezen weg moeten philosophie en vrijmetselarij elkaar onvermijdelijk weer ontmoeten en dan wordt het oude verbond, dat in de achttiende eeuw de edelste en diepste denkers in de vrijmetselarij hun geestelijk tehuis deed vinden, weer in eere hersteld. En wanneer dan wijsbegeerte en vrijmetselarij beiden hun streven zuiver houden, beiden gehoorzamen aan de innerlijke wet van hun wezen, zal deze samenwerking voor alle volgende tijden verzekerd en voor beiden in hoogste mate zegenrijk zijn. Want een gemeenschap leeft van de ideeën, die haar bezielen en ideeën bestaan slechts wèrkelijk, voor zoover zij in een gemeenschap het richtsnoer van het handelen zijn.

Doch dit alles wil geenszins betoogen, dat de Vrij-

metselarij zich binden moet aan een bepaald systeem, — haar ondogmatisch karakter, dat zich openstelt voor alle waarden, maakt zulks ten eenenmale onmogelijk. Doch daarmede stooten wij dan op een andere reden, waarom de toch voor de hand liggende samenwerking tusschen vrijmetselarij en philosophie nimmer zoo innig en harmonisch is geweest, als zij had kunnen en moeten zijn. Immers alle philosophische systemen en methoden zijn tot nu toe opgetreden, er aanspraak op makend, dat zij alleen de waarheid bezaten. Doch zij leverden gewoonlijk geen ander bewijs voor hun aanspraak, dan een bestrijding van alle overige methoden en systemen. Strijd der meeningen zal altijd bestaan, gelukkig, want deze vreedzame „strijd" is de voorwaarde voor alle geestelijke beweging, voor allen geestelijken groei. Doch deze „strijd" kan gepaard gaan met een haast onbeperkte mogelijkheid en bereidwilligheid tot waardeeren — niet alleen van het eigene, maar ook van het andere. De wenschelijkheid en mogelijkheid van zulk een beschouwing der wijsgeerige stelsels, zóó dat wijsbegeerte en vrijmetselarij daardoor in éénzelfde vlak als evenwijdig loopende lijnen van menschheidsontwikkeling en geestesgroei komen te liggen, kan hier in dit opstel, dat slechts een oriënteering wil zijn, niet nader worden uiteengezet.

Wij volstaan hier met er op te wijzen, dat de wijsbegeerte, indien zij hare sociale opdracht, haar door de eeuwen eigen, wil vervullen, zal rekening moe-

ten houden met de vrijmetselarij. Immers, de wijsbegeerte kan niet onmiddellijk in den breede werken. Zij moet zich, wil zij vruchtbaar kunnen zijn, in de eerste plaats richten tot de vrijen van geest, die de waarheid durven zoeken om haars zelfswil, in het bewustzijn, dat de mensch tot het allerhoogste geroepen is in dit leven en de humaniteit der menschheid kostbaarste bezit is. Waar vindt zij zulke lieden talrijker vereenigd dan in de vrijmetselarij? Maar ook omgekeerd. Telkens, wanneer de vrijmetselarij zich zal bezinnen op den theoretischen grondslag van haar streven, zal zij zich tot de wijsbegeerte moeten wenden. Want de practijk wordt door de theorie geadeld en geleid: ziende gemaakt. Zoo behooren wijsbegeerte en vrijmetselarij als twee verwante geestesgrootheden noodzakelijk bij elkaar. In de geschiedenis zijn zij beide de pioniers van een hoogerwaardig menschenleven geweest — in de toekomst zullen zij dat blijven, wanneer zij zich in haar werken vereenigen, en samenspannen in het geloof aan de bevrijdende macht van geestelijk-zedelijke idealen en zoo het zinnebeeld der hooge Humaniteit vereeren met de eeuwige vlam van het vertrouwen in den adel van mensch en medemensch.

's Gravenhage. A. VLOEMANS.

PLAATSBEPALING DER VRIJMETSELARIJ.

Uit de Grondwet der Orde.

Art. 2.

1. Vrijmetselarij is de uit innerlijken drang geboren geestesrichting, welke zich openbaart in een voortdurend streven naar ontwikkeling van al die eigenschappen van geest en gemoed, die den mensch en de menschheid kunnen opvoeren naar hooger geestelijk en zedelijk peil. Zij vindt hare toepassing in de beoefening van de hoogste levenskunst.

2. De Orde, zelfstandig deel van de broederschap der Vrijmetselaren verspreid over het oppervlak der aarde, stelt zich ten doel een gemeenschappelijk middelpunt te zijn voor de beoefening van die levenskunst en streeft naar de veelzijdige en harmonische ontwikkeling van den mensch en de menschheid.

3. Zij gaat uit van een vast vertrouwen in de werkelijkheid eener geestelijke en zedelijke, den mensch en de menschheid voortstuwende wereldorde.

4. Zij neemt voorts als grondslag aan de erkenning van:

de hooge waarde van de menschelijke persoonlijkheid;
ieders recht om zelfstandig te zoeken naar waarheid;
's menschen zedelijke verantwoordelijkheid voor zijn doen en laten;
de gelijkheid in wezen van alle menschen;
de algemeene broederschap der menschen;
ieders plicht om met toewijding te arbeiden aan het welzijn der gemeenschap.

Art. 3.

1. De Orde tracht haar doel te bereiken door hare inrichting en de onderlinge verhoudingen in haar midden te doen beantwoorden aan de in art. 2 omschreven beginselen en door de maatschappij van deze beginselen te doordringen.

2. Zij arbeidt daartoe eensdeels op de haar eigene wijze met behulp van symbolen en ritualen als vertolking van idealen en gedachten, uitingen van den hoogsten levensgeest, anderdeels door te bevorderen alles wat geestelijke armoede, zedelijke en stoffelijke ellende kan doen verkeeren in geestelijken en zedelijken rijkdom en stoffelijken welstand.

3. Zij kweekt verdraagzaamheid, betracht rechtvaardigheid, bevordert naastenliefde, zoekt op, wat menschen en volken vereent, tracht weg te nemen, wat de geesten en gemoederen verdeelt, en brengt tot hoogere eenheid door het bewustzijn levend te maken van de allen verbindende broederschap.

4. Zij eischt gehoorzaamheid aan de wetten des lands.

Waar wij een poging hebben te doen, om in dezen Bundel de plaats te bepalen, welke de Vrijmetselarij als cultuurstrooming inneemt, verwijzen wij allereerst naar een tweetal artikelen uit de „Orde-Grondwet", waarin haar wezen en streven wordt omschreven. Uit den aard der zaak kan een verklaring geen afdoende beoordeeling bieden, maar zij zal toch voor oogen mogen staan als een beginsel-aanduiding, waaraan al wat men van de Vrijmetselarij te weten kan komen getoetst moet worden. Zij biedt richtlijnen van inzicht en gezindheid. Deze wet vooropstellende,

knoopen wij hieraan de opmerking vast, dat wij te doen hebben met die van de Vrijmetselarij slechts in Nederland, maar op grond van de literatuur kan geconstateerd worden, dat zij den algemeenen zin van de Cultuurbeweging, die vrijmetselarij heet, weergeeft. Het is noodig, dat wij ons in mededeelingen en beschouwingen grootendeels beperken tot ons land, al ware het slechts om ons niet te verliezen in een teveel, en omdat wij onze indrukken toch het best in beperkten kring konden opdoen. Bovendien strookt dit met de bedoeling van dezen bundel om aan eenige mannen, die zelf geen vrijmetselaren zijn maar wier geestesgeaardheid genoeg verwant kon worden geacht om hun een begrijpend oordeel toe te vertrouwen, het woord te geven ten overstaan van een Nederlandsche Publiek.

Het onderwerp „Plaatsbepaling der Vrijmetselarij" leent zich tot een indeeling in tweeën: „Grondslagen tot beoordeeling" en „Samenvattend oordeel". Terwille der overzichtelijkheid zullen wij ten aanzien van het eerste punt achtereenvolgens iets opmerken over: 1°. De humanistische oorsprong; 2°. Gebruiken en symbolen; 3°. De historische ontplooiing; 4°. Organisatie en aandachtsbepaling; 5°. De botsing met Confessionalisme en Clericalisme; betreffende het tweede ter sprake brengen: 1°. Het religieuse standpunt; 2°. Het zedelijke standpunt; 3°. Het gehalte.

I. Grondslagen tot Beoordeeling.

1°. *De humanistische oorsprong.*

Van de verplichting om historisch het Humanisme te beschrijven en zijn wezen te peilen, kunnen wij ons ontslagen rekenen, aangezien omtrent het Humanisme en aangaande de Vrijmetselarij en Wijsbegeerte elders in dit boek wordt gesproken. Daaruit moet wel gebleken zijn, dat Humanisme in zijn praktische verwerkelijking te zien is als een vrije geesteshouding met zedelijke strekking, die aan de Middeleeuwen naast het kerkelijke levensbeeld het aanzien biedt van een opkomen voor den mensch in diens menschelijkheid. Geleerden, kunstenaren hebben voorbereid en uiting gegeven aan wat in velen leefde. Zoo men het als een levensleus wil formuleeren, kan gesproken worden van een streven „van en voor den mensch." Daarbij werd de naaste als maat aanvaard (homo homini socius) en werd den enkeling als ideaal voor oogen gehouden: een menschelijk mensch te worden (homo humanus). Als men theoretisch den naam Humanisme wil reserveeren voor een wetenschappelijk kunstzinnige beweging, dan kan men aan de praktische levensstrooming, aan haar verwant en door haar gevoed, het begrip Humaniteit toekennen. De humaniteitsgedachte is de eeuwen door de idee, waaraan de Vrijmetselarij in haar wezen te toetsen valt.

Het eigenaardige feit heeft zich voorgedaan, dat genoemd streven als een onderstrooming in een

overwegend kerkelijk dogmatisch tijdvak der West- en Zuid-Europeesche cultuur zich bedding groef, vaak in verborgenheid. Haar was geen vrij bestaan gewaarborgd, zoo min als aan kerkelijk georiënteerde ketterijen. Daardoor wordt het verklaarbaar, dat in organisaties, die oorspronkelijk een maatschappelijke bedoeling hadden, blijkbaar door een overheerschende gezindheid harer leden een beweging van anderen en dieperen aard zich baan brak en de organisatie gebruikte voor andere doeleinden dan oorspronkelijk bedoeld was. Het Gilde-wezen, dat zulk een belangrijke plaats in ging nemen sedert de antieke wereld haar bestaan maatschappelijk wijzigde, werd de bakermat van de humaniteitsbeleving op den grondslag van het humanisme. Dit heeft zich in verschillende landen voorgedaan, maar het meeste daarvan is bekend uit Engeland. Vandaar stamt dan ook de naam free-masons. Geheel zeker schijnt de beteekenis van den naam niet te zijn, althans er worden verschillende veronderstellingen gemaakt wèlk een superioriteit ten aanzien van andere metselaren ligt in de aanduiding „vrij"; maar in ieder geval heeft deze aanduiding praktisch zich zoo ontwikkeld, dat de gilden der metselaren personen in zich gingen opnemen die geenszins metselaren waren. Deze kwamen van wege hun humaniteits-humanisme in het gilde, dat een verzamelplaats werd voor degenen, van een zelfden geest bezield. Men hoort van adellijke personen, vorsten, geleerden, kunstenaren, hooge ambtenaren die ver-

moedelijk of zeker tot deze organisaties hebben behoord. Zij werden allengs tot geheime genootschappen hierdoor, en wanneer later het maatschappelijke gildewezen verschrompelt, omdat weer een nieuwe fase van het sociale leven is aangebroken, dan blijven deze geheime genootschappen voortbestaan met benamingen en gebruiken aan het oude ontleend, en nu slechts zinnebeeldig te verstaan. Een belangrijke datum, waarop het karakter der Vrijmetselarij voor goed den volke kond gedaan werd, was de oprichting den 24sten Juni 1717 van de Grootloge van Vrijmetselaren van Engeland te Londen, maar iets nieuws was het niet want de stichting was de samensmelting van vier ter plaatse reeds werkzame loge's.

Graaft men nog wat dieper door in den oorsprong der Vrijmetselarij, dan kan men bij wijze van spreken zoo ver teruggaan als men wil, omdat in haar uitmonden allerlei van ouds bekende stroomingen, waarin iets van eenzelfden of verwanten geest aanwezig is geweest. Het is gemakkelijk te denken, hoe allerlei bewegingen, die zelve weer verdwijnen, iets nalaten dat te eeniger tijd ergens opgenomen wordt. Dit is niet opzettelijk bedacht en geregeld, maar het gebeurt krachtens innerlijke verwantschap. Er zijn studieën gewijd aan het onderzoek, of en in hoeverre de Vrijmetselarij verband houdt met de rozekruisers, de tempeliers; welke gebruiken zij misschien zelfs ontleend heeft aan de klassieke mysteriëndiensten.

2°. *Gebruiken en Symbolen.*

De buitenstaander strekt zich naar deze dikwijls het meest weetgierig uit. Hij zou ze wel graag kennen, maar, zoo zegt men, ze zijn geheim; ze zijn bovendien zoo geheimzinnig, dat de wonderlijkste en wildste geruchten daaromtrent de ronde doen. Of deze weetgierigheid echter belangstelling mag heeten, valt te betwijfelen; gewoonlijk is zij het peil der nieuwsgierigheid nog niet te boven gekomen. Toch zou waarlijke belangstelling gerechtvaardigd zijn, want gebruiken en symbolen houden altijd iets van beteekenis in. Zij zijn geboren uit een bepaalde geestesgesteldheid en geven uitdrukking aan gevoelens en gezindheden. Symbolen omhullen en onthullen waarheid. Zij zijn gestyleerde gedachten. Zij worden niet opzettelijk bedacht, maar door de verbeelding aan de gedachte aangeboden, wanneer ze rijp zijn ter geboorte. Gedachte doorschouwt en bewerkt het symbool. Zij verrijkt dan den inhoud van hetgeen in eenvoudige beelden tot de menschen spreekt. Symbolen verwijzen van uit de zinlijk waarneembare wereld naar een geestelijke werkelijkheid. Het grootste instituut ter wereld, dat het rijkst is aan symbolen en gebruiken, is de Kerk, die haar waarheden en waarden soms niet beter kan vertolken dan in gestalten, welke voor oogen staan. Het onzienlijke wordt daarin zichtbaar gemaakt. Het is eigenlijk vreemd, dat van de zijde dier Kerk niet a priori een zeker ontzag gevoeld wordt voor een gemeenschap, waarin ook symboliek en rituaal

een belangrijke plaats innemen, omdat zij op grond daarvan reeds zou kunnen concludeeren tot de waarschijnlijkheid van een waardevolle beweging.

Betreffende dat geheim en die geheimzinnigheid kan gemakkelijk de sluier gelicht worden. Al zullen er in sommige orden — er is ritueel gesproken verlei Vrijmetselarij — wel gebruiken zijn, zelfs niet onder de Vrijmetselaren algemeen bekend, de meest voorkomende gebruiken zijn dat wel, en het zou mij niet moeilijk vallen zelfs buiten de opzettelijke onderzoekingen om in voor ieder bereikbare literatuur aanwijzingen te geven ter kennismaking. Men zal bespeuren, dat zij zinrijk zijn en tot het gemoed kunnen spreken. De opname in de Vrijmetselarij, de opklimming in graad van leerling tot gezel, van gezel tot meester, biedt de gelegenheid tot treffende enscèneering. Dat deze ontleend is aan het gildewezen, maar een geestelijke strekking heeft gekregen, ligt in de rede. De passer, de winkelhaak, zijn voorwerpen, te hanteeren bij 's menschen levensbouw. Typische zegswijzen zijn afkomstig uit den kring van bepaalde arbeiders. Een voordracht, een artikel van broeders vrijmetselaren — „broeders" is, gelijk men ziet, niet alleen een kerkelijke terminologie — heet een „bouwstuk". Dieperen zin hebben gebaren, zegswijzen en gebruiken, die tot het rituaal der inwijdingen behooren, en waarbij de nadruk valt op de geestelijke gezindheid, den ernst, de deugdelijkheid van leven, welke worden beoogd. De plaats der symbolische

handelingen is de Tempel, centrum in het gebouw eener loge, slechts bij bijzondere gelegenheden te betreden. In zijn bouw en insignia komt hier een verwantschap aan den dag, meer dan met de gilden, met de plaats der aanbidding in christelijke en andere religies. Het is gewenscht dit op te merken, waar zoo dikwijls godsdienstig karakter aan de Vrijmetselarij ontzegd wordt. Het bestaan van den tempel wijst op een christelijken religieusen oorsprong van gedachten en vormen. Hij is den Opper-Bouwmeester des heelals gewijd. De tot de orde toegelatene legt zijn belofte van trouw en geheimhouding af met de hand op den bijbel, ter opengeslagen plaatse van den aanvang van het Johannesevangelie, de beroemde passage: „In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God", een der meest principieele christelijke uitspraken uit den Bijbel. Gelijk in de kerk de priester in 't Oosten zijn plaats inneemt, doet dit ook de voorzittende Meester. De symboliek der ramen toont overeenkomst met die der Christelijke Kerk. Men kent er de wijding der stilte, die als religieuse stemming ook wordt opgemerkt. Van godsdienstige gedachte getuigt mede, dat wijsheid, kracht en schoonheid de zuilen geacht worden, waarop de Tempel rust, want het is de Opperbouwmeester des Heelals, die met wijsheid de wereld beheerscht, door kracht de schepping onderhoudt en in schoonheid de harmonie Zijner werken toont.

Na over deze geheimzinnigheden, die feitelijk als

openbare diepzinnigheden kunnen worden verstaan, te hebben gehandeld, willen wij nog even terugkomen op de beschuldiging van geheim. Als geheime bond wordt de Vrijmetselarij aan de kaak gesteld. Heeft zij verborgen doeleinden, die zij niet wil erkennen, vaardig verborgen achter een masker van schoonen schijn? Wij kunnen het niet gelooven, omdat het m.i. niet blijkt uit acten van beschuldiging waaraan de bewijsstukken ontbreken, en omdat wij geen reden hebben om de verzekeringen te wantrouwen, ook in den laatsten tijd gedaan, dat men er prijs op stelt om onderling gekende gebruiken, paswoorden, gebaren en wat het verder moge zijn, te bewaren; dat men ook het behooren tot loge's niet wereldkundig maakt, omdat men er een voorkeur aan hecht om een besloten gezelschap te blijven; maar dat er verder geenerlei geheim, en zeker geen zedelijk of sociaal gevaarlijk geheim achter schuilt. Zooals het pardoxaal uitgedrukt is: „Het eenig ware geheim der Vrijmetselarij is dat zij geen geheim heeft."

3°. *De historische ontplooiïng.*

Er bestaan hierover uitvoerige werken, waarbij de verschillende landen worden nagegaan, terwijl de geschiedenis der vrijmetselarij sedert 1717 in verschillende perioden wordt ingedeeld. Wij kunnen er niet aan denken om van deze historie een beeld te geven, hetgeen ook niet behoeft door de beperkingen die wij aan den aanvang ons hebben opge-

legd. Overigens is het belangwekkend genoeg het bewogen leven der Vrijmetselarij te leeren kennen, waarbij de samenhang dezer strooming met andere cultuurstroomingen blijkt. Ten aanzien van ons land is op een persconferentie, in 1930 gehouden, verklaard, dat temidden van millioenen vrijmetselaars over de wereld verspreid er in Nederland slechts een vier duizend zijn. Deze zijn in loge's opgenomen, die in grootere en kleine steden van ons land voorkomen. In sommige steden bestaan er meerdere. Een bekend feit is, dat de Vrijmetselarij in onze koloniën een belangrijke plaats inneemt. Daar zijn een vijftienhonderd leden.

4°. *Organisatie en Aandachtsbepaling.*

Waar wij bij voorkeur de belangstelling vragen voor het kwalitatieve, niet voor het kwantitatieve, leggen wij ook eer den nadruk op de tweede dezer factoren dan op de eerste. Dan komt men voor de vraag te staan, op welke voorwaarden men Vrijmetselaar kan worden en wat men als lid der loge's meemaakt. Toen op de juist vermelde conferentie het getal 4000 genoemd werd, werd hieraan toegevoegd, dat het niet hooge cijfer o.m. te verklaren is uit het feit, „dat nergens als bij ons de eischen tot toelating zoo zwaar zijn en nergens het onderzoek van de candidaten op hun geschiktheid zoo zorgvuldig is als bij ons." Wanneer men art. 18 van de grondwet der Orde opslaat, leest men: „Als vrijmetselaar kunnen slechts worden aangenomen man-

nen, die den leeftijd van een en twintig jaren hebben bereikt en wier levenswandel, levensopvatting, geestelijke ontwikkeling en beschaving recht geven om te vertrouwen, dat van hen ter bevordering van het doel der Orde medewerking en steun mogen worden verwacht, en zij zich door de beginselen, uitgedrukt in art. 2, zullen laten leiden." Er zijn verder nog de bepalingen, dat minstens tweederde der stemmen op een candidaat moet worden uitgebracht, zal hij toegelaten worden, en dat het Hoofdbestuur der vrijmetselarij het besluit eener Meestervergadering moet bekrachtigen. Dit laatste heeft ten doel locale invloeden op te heffen, zoo deze uit het oogpunt van het algemeen belang der Orde zijn af te keuren. Het veto-recht werkt preventief en repressief. Het gevaar bestaat natuurlijk, dat allerlei onzuivere overwegingen den candidaat-vrijmetselaar kunnen drijven, b.v. het maatschappelijke voordeel voor zichzelf of zijn gezin, dat daaraan verbonden kan zijn. Allicht zijn de bezwaren van coterie-vorming niet geheel te ondervangen, maar er wordt toch ernstig moeite gedaan om een aaneengesloten kring te krijgen van waarlijk goedgezinden. Onbaatzuchtigheid zal zeker als een der zedelijke deugden in de Vrijmetselarij worden gepredikt.

Levenswandel, levensopvatting, geestelijke ontwikkeling en beschaving moeten de geschiktheid van den Vrijmetselaar waarborgen. Er worden hoogere eischen gesteld dan dat iemands levensgedrag geen aanstoot geeft en aan de gangbare normen van

fatsoen beantwoordt; er wordt geëischt dat iemand in zijn leven positief blijk gaf van een reeds maçonieken levenswandel. Dit beteekent, dat men zijn leven ideëel instelt, dat men zedelijke beginselen tot richtsnoeren van levensgedrag maakt, dat men naar een inderdaad hoogstaand leven streeft. Merkwaardig is, dat de candidaat-vrijmetselaar in een levensbeschrijving, welke hij heeft in te zenden, blijk moet geven van wat hem beweegt in zijn leven. Het gaat dus om zijn levenshouding. De eischen van geestelijke ontwikkeling en beschaving hangen nauw samen, want er wordt betoogd dat de toets hier niet is een hooge mate van kennis noch het behooren tot een stand, maar dat het aankomt op gezond verstand, scherpzinnigheid, logische denkwijze, op innerlijke beschaving en daaraan beantwoordende beschavingsvormen. Nu zou men op grond hiervan kunnen denken, dat de vrijmetselaren uit alle lagen der maatschappij gerecruteerd worden, hetgeen in beginsel ook mogelijk zou zijn, maar als zoo dikwijls heeft er toch een zekere maatschappelijk bepaalde groepvorming plaats doordat de praktijk leert, dat het „soort zoekt soort" voorwaarde is voor een ook tot vriendschappelijke aaneensluiting geneigden kring, en dat uitersten ter weerszijde zich afzijdig houden. Zoo krijgt men in ons land het beeld, op 't oogenblik althans, dat de vrijmetselarij uit de beschaafde middenmoot der samenleving bestaat, dat noch de hoogste noch de laagste standen aan haar deel hebben. Vorstelijke personen

hebben wel tot haar behoord, maar nu zal men niet dan bij uitzondering de geboorte-aristocratie in haar vertegenwoordigd vinden. De zoogenaamd intellectueelen, waaronder universitair gevormden nemen er naast mannen uit handel en industrie hun plaats in, zoodat men kan zeggen dat een actief-werkzame groep uit de samenleving, menschen gewend om te arbeiden, met verantwoordelijke posities, de kern vormen der Vrijmetselarij.

Deze mannen plegen geregeld samen te komen, eens in de week of om de veertien dagen meestal, niet alleen om zich met de zaken hunner organisatie te bemoeien, maar ook om zich gemeenschappelijk geestelijk te vormen. Er worden voordrachten gehouden over allerlei vraagstukken van socialen, zedelijken, godsdienstigen aard, ten deele door de vrijmetselaren zelf, ten deele door sprekers buiten hun engen kring gekozen. Met groote zorg worden winterprogramma's ontworpen en uitgevoerd. De discussiën in deze mannengezelschappen gevoerd zijn, naar wij wel mochten constateeren, geen ijdel gepraat, maar leveren het bewijs dat waarlijk ernstige menschen zich in hun onderwerpen inleven. De loge's zijn als „bouwhutten" — dit is de oorspronkelijke beteekenis van het woord — werkplaatsen van geestelijk streven. Menigeen heeft er veel aan te danken, en zegt dat hij in den loop der jaren daar zijn eigen en anderer levens dieper is gaan doorgronden. Daar werd de impuls gewekt en versterkt tot deugdelijk maatschappelijk leven. Men

mag dan getuigen van vervullingen.

In verband met de voorwaarden van toetreding hebben wij nog twee opmerkingen te maken. Als leeftijdsgrens wordt één en twintig jaar gesteld. Het is denkbaar, dat de idealen in de Vrijmetselarij hoog gehouden in bijzondere mate kunnen spreken tot de jeugd. Op haar is dan ook wel een beroep gedaan om dit in te zien. Zij, niet het laatst de jeugd van na den oorlog, kent ten deele een verlangen, dat haar tot de Vrijmetselarij kan voeren. Zij zoekt werkelijkheid en wil zich eigen waarheid veroveren. Dit ligt geheel in de lijn der Orde. Toch zijn het voor zoover wij weten, niet of zelden jonge mannen, die op genoemden leeftijd reeds candidaten zijn. Behalve dat de vereischten een wat rijperen leeftijd veronderstellen — men moet feitelijk reeds iets zijn — zou men zich wederzijds niet behagelijk gevoelen waar de meeste leden menschen van middelbaren leeftijd zijn. Wel bestaan er vereenigingen, verband houdende met de Orde, waarin jongeren in een zelfde sfeer worden ingeleid, die dus een overgang kunnen vormen. Een tweede punt is dat der uitsluiting van vrouwen. Het moge zeer vreemd klinken, waar de Vrijmetselarij zich zeker vooruitstrevend acht, ook in dezen, en de vrouwenemancipatie in haar midden ongetwijfeld medewerking heeft ondervonden, dat de vrouwen van de Orde zijn uitgesloten. Men zal dit wel in de eerste plaats historisch moeten zien: de oorspronkelijke metselaarsgilden waren natuurlijk mannengezelschappen,

en de oorspronkelijke vrij-metselaarsorden begrijpelijkerwijs eveneens. Toentertijd waren het de mannen alleen, die beraadslaagden over zaken van staat en maatschappij, die hun wereld- en levensbeschouwingen uitwerkten. Ook nu nog kunnen mannen er wel eens prijs op stellen „onder elkaar" te zijn: zeer zeker is de toon van gesprek en bespreking anders in een mannenkring dan in een gemengd gezelschap. Misschien, men veroorlove ons een gewaagde veronderstelling te maken, dat men ook zat met de geheimen. Het doet komisch aan, als men zich in de literatuur verdiept, te vernemen hoe in de 18de eeuw gemengde loge's zijn ontstaan, voor een belangrijk deel omdat de mannen geen weerstand konden bieden aan den drang van vrouwen om te weten van hun geheimenissen. Er zijn toen — het getuigt van een oppervlakkige periode in de geschiedenis — zeer mondain georiënteerde loge's in de groote wereldsteden opgericht, waar een bijna pervers rituaal voldoen moest aan den wensch naar emotie. Het zijn caricaturen van loge's geweest, die spoedig den natuurlijken dood van een onnatuurlijk leven bereikten. Op een veel ernstiger grondslag is later het vraagstuk aan de orde gekomen, en zijn er opnieuw gemengde loge's gesticht. Een groote vlucht heeft deze beweging niet genomen, en zij staat buiten de officieele Vrijmetselarij, die hare statuten niet heeft gewijzigd. Wel kent deze lezingen en feestelijke samenkomsten, waar ook de echtgenooten van de ordebroeders toegang hebben.

5°. In de kenschetsingen, welke den grondslag tot beoordeeling dienen te bieden, hebben wij als laatste punt gewag te maken van de botsing der Vrijmetselarij met Confessionalisme en Clericalisme. Daarin hebben wij tevens het beste overgangspunt tot de plaatsbepaling der vrijmetselarij als cultuurstrooming, omdat hierin haar wezen duidelijk aan den dag komt. Waarom en hoe heeft die botsing plaats? Valt zij aan, wordt zij aangevallen? Al zal eerst hierna op het godsdienstig karakter worden ingegaan, uit hetgeen alle humanistische beweging kenmerkt kan reeds de veronderstelling worden gemaakt, dat de Vrijmetselarij in strijd moèst geraken zoowel met het Confessionalisme, een vorm van statisch godsdienstig leven in dezen zin dat het 't geloofsleven bindt aan bepaalde geloofsvoorstellingen; als met het Clericalisme, dat als priesterlijke celvorming eener Kerk de geloovigen kerkelijk beheerscht. In allerlei religie, in de Joodsche en Christelijke ook, zijn er twee stroomingen waar te nemen: een priesterlijke en een profetische. De laatste is van een veel spontaner en persoonlijker karakter dan de eerste, welke in uiterlijke gegevens als organisatie en formeele geloofsgebondenheid het collectieve leven van geloovigen vastlegt. Deze twee stroomingen kunnen elkaar doordringen en beïnvloeden, maar als tegenstrijdige tendensen zal men het ééne of andere type van godsdienstig leven gemeenlijk duidelijk kunnen onderscheiden. Confessionalisme en clericalisme komen zoowel op katho-

lieken als op protestantschen bodem voor, al zal men in het laatste geval van priesterlijken géést alleen kunnen spreken. Nu staat deze confessioneel-priesterlijke geest lijnrecht tegenover een humanistischen — hetgeen in eeuwen, waarin de Vrijmetselarij in haar huidigen vorm nog niet bestond, reeds tot conflicten heeft geleid.

Reeds spoedig na de stichting der loge in 1717 begint de oppositie der Kerk, die in een reeks van encyclieken in 1738, 1740, 1814, 1825, 1829, 1832, 1846, 1865, 1869, 1873, 1884, 1890, 1892 felle veroordeelingen heeft uitgesproken en toetreding verbood.

Dat na 1892 geen pauselijk doemwoord is vernomen, mag niet doen gelooven dat de Kerk van Rome de Vrijmetselarij thans aanvaardt. Een Mussolini is haar nog niet lang geleden in het gevlei gekomen door deze beweging te verbieden in zijn rijk. Toch blijft het een feit, dat meermalen geestelijken tot loge's hebben behoord en dat deze ingang konden vinden in katholieke landen; zij het dat de Vrijmetselarij verre het sterkst verbreid is in de protestantsche Angelsaksische landen. Hoe gemakkelijk lichtvaardige veroordeeling op grond van de zotste voorstellingen kan plaats vinden, is wel gebleken uit den befaamden zwendel van Taxil, die van vrijdenker bekeerd tot geloovige zich voordeed als onthuller van geheimen, en daarna weer verklaarde jarenlang de Kerk er prachtig te hebben laten inloopen. Georganiseerd hebben Protestantsche kerken geen bepaalde actie gevoerd in

den stijl der Roomsche Kerk, maar meermalen is toch uitgesproken, dat een geloovig Christen geen vrijmetselaar kan zijn.

Vraagt men, waartegen de Katholieke Kerk zich zoo fel richt, dan blijkt het bovenal te zijn dat de Godsvoorstelling, gekenschetst als een deïstische — waarover weldra meer — wordt gelaakt; dat zij, erkennende dat de vrijmetselarij godsdienst niet afwijst, den algemeenen godsdienst in de vrijmetselaarskringen aangehangen hekelt als een natuurlijke religie in tegenstelling met de geopenbaarde; dat zij in verband daarmee de vrijmetselarij verwijt den Bijbel niet op te vatten als de van God gegevene openbaring der waarheid, maar in modernen trant als getuigenis van wijsheid en vroomheid; bovenal dat de vrijmetselarij de Kerk als eenig instituut van heil afwijst. De genoemde encyclieken behelzen sprekende passages. Zoo heeft Leo XIII verklaard, dat de vrijmetselaren loochenen dat God iets geopenbaard heeft, zij nemen in zaken van godsdienst niets aan, voor hen is slechts waar, wat het menschelijk verstand begrijpt; zij werken er onvermoeid aan voort, dat aan de autoriteit der Kerk elke invloed in den staat wordt onttrokken, alsook dat Kerk en Staat gescheiden moeten worden. Daardoor verhinderen zij den zoo heilzamen invloed van de Katholieke Kerk op de wetgeving en regeering van den Staat. Hoezeer anti-clericalisme als anti-godsdienstigheid wordt uitgebuit, blijkt uit de voorstelling van een hollandschen apologeet de-

zer eeuw: „De Vrijmetselarij, die alle krachten samenbrengt, waarover de vijanden van Jezus Christus beschikken, schijnt alle middelen te willen aanwenden om eindelijk de goddelijke voorstelling te loochenstraffen, die aan de Kerk de onsterfelijkheid beloofd heeft."

II. Samenvattend Oordeel.

Naar het aan den aanvang ontworpen schema hebben wij drie punten aan de orde te stellen: het religieuse standpunt, het zedelijke en het gehalte.

1°. *Het religieuse standpunt.*

Wanneer men de Grondwet der Orde opslaat, waarin men in de eerste plaats verwacht mededeelingen te vinden betreffende deze aangelegenheid, zal men tot zijn verrassing bemerken noch van religieus besef noch van een Godsvoorstelling eenig spoor te vinden. Althans rechtstreeks aangeduid. Wel kan worden erkend, dat wanneer art. 3 diep genoeg gepeild wordt, n.l. „Zij (de vrijmetselarij) gaat uit van een vast vertrouwen in de werkelijkheid eener geestelijke en zedelijke, den mensch en de menschheid voortstuwende wereldorde," men daarin een metaphysischen grond der werkelijkheid raakt, die in het geloofsbesef God wordt geheeten. Echter hoogstens bestaat hier een vingerwijzing. Veel positiever aanwijzingen krijgt men in de literatuur. Te dezen aanzien willen wij allereerst wijzen op de merkwaardige Persconferentie, in 1930

gehouden, waarop terloops reeds de aandacht is gevestigd. In de uitnoodiging tot een aantal journalisten gericht, was gezegd dat de bijeenkomst ten doel had een indruk te geven van doel en wezen der Orde en daardoor te trachten zekere misverstanden weg te nemen, welke men meende ten aanzien van de Orde te hebben waargenomen. Korte uiteenzettingen werden geboden, waarna de journalisten de gelegenheid kregen vragen te stellen.

Als grondleggend werd uit de oprichtingsvergadering der loge te Londen in 1717 — waarvan in ons overzicht melding is gemaakt — het eerste artikel der „Constitutions" aangehaald, een beginselverklaring van den volgenden inhoud: „Een Maçon is door zijn hoedanigheid verplicht, aan de Zedewet te gehoorzamen. En wanneer hij de kunst recht verstaat, zal hij noch een stompzinnige godloochenaar, noch een ongodsdienstig libertijn zijn. Hoewel nu de Metselaren in oude tijden verplicht waren te behooren tot den godsdienst van dat land en volk, welke ook, waar zij woonden, zoo is het thans dienstig geacht hen alleen tot dien godsdienst te verplichten, waarin alle menschen overeenkomen, hunne bijzondere meeningen overigens aan henzelve latende; t.w. te zijn goede en trouwe mannen, of mannen van eer en rechtschapenheid, door welke benamingen zij overigens ook gescheiden mogen zijn. Hierdoor is de Metselarij het middelpunt van vereeniging en de bron van trouwe vriendschap onder menschen, die anders in voortdurende verwijdering van elkander

zouden gebleven zijn." Wanneer nu ter conferentie instemming met deze klassieke formuleering betuigd wordt, en het doel der beweging op verwante wijze nog eens is omschreven, dan wordt dit aldus plechtig onderstreept: „Zulks betuigen en verstaan wij onder de bij ons hoogst aangeschreven formule: „Ter Eere van den Opperbouwmeester des Heelals"."

God de Opperbouwmeester des Heelals genoemd. Deze uitdrukking is natuurlijk gevormd naar terminologie, onder metselaren inheemsch. Zij pretendeert geen wetenschappelijke of wijsgeerige formuleering te zijn, maar is een religieus te beleven symbolische voorstelling. Aan ieder staat het vrij zijn Godsidee te vormen naar zuiverste inzichten. Het komt mij voor, dat daarom ook weinig kritiek te oefenen valt op eenige voorstelling, welke naast zoovele andere bestaat en kan bestaan. Nu is het eigenaardig, dat door de tegenstanders de Godsvoorstelling der vrijmetselarij wel op ééne wijze pleegt te worden gestempeld en dan veroordeeld. Zij heet deïstisch te zijn. Het zou niet verwonderlijk zijn, wanneer menig vrijmetselaar deze kwalificatie nauwelijks verstaat en verbaasd zal hooren, dat hem telkenmale voor de voeten wordt geworpen dat hij deïst is. Hij zal misschien zeggen, dat hij toch principieel vrij gelaten wordt gelijk uit de oudste begin-selverklaring blijkt, en hij is zich wellicht bewust hetzelfde geloof te hebben als velen om hem heen, in kerken of buiten kerken. Zijn die dan ook deïsten? Men moet eenige historische theologische ken-

nis bezitten, om te weten dat het Deïsme als een godsdienstige zienswijze een tijdlang een vrij belangrijke plaats heeft ingenomen, in de 17de, 18de eeuw, speciaal in Engeland. Dit heeft met wijsgeerige stroomingen aldaar samengehangen. In het Deisme valt een accent op de gedachte van een scheppende en zich ontplooiende macht Gods. In God is de zichtbare wereld gegrond, Gods wezen wordt openbaar in de zichtbare wereld. Het Deïsme is eer als een godsdienstig-wijsgeerige strooming te denken dan als een Godsleer. Deze strooming vormde een reactie tegen de populair-kerkelijke godsdienstigheid, waarbij God boven-natuurlijk gedacht werd als te troonen in den Hemel, vanwaar Hij de wereld regeerde en door lokaal-dagelijksche beïnvloeding Zijn wil doorzette. Tegen het gewoonlijk sterk menschvormig gestelde Godsbeeld, dat in het zoogenaamde supranaturalisme God ver boven de wereld uithief, is het deïsme een verzet geweest. Een andere geest brak daarin door.

Echter niet alleen in het Deïsme vond dat plaats, maar ook in het veel meer bekende en nu ook sterk verbreide Pantheïsme, dat op een andere wijze de verre verwijdering God en Wereld doorbrak in een streven om God te zien in het Al, in de Natuur, den Mensch; en daarmede een nadruk legde op de eenheid van het Geheel der dingen. Terwijl het zoogenaamde Dualisme (van duo - twee afgeleid) een scherpe scheiding maakt tusschen Wezen en Verschijning, tusschen God en Wereld, zedelijk toegespitst in de

schrijnende tegenstelling den heiligen God en den zondigen mensch, heeft het monisme (waarin het woord monos, één) de neiging om, bij aanvaarding ook van onderscheiden, een eenheid als diepste grondslag van verscheidenheden te veronderstellen en aan te wijzen. Het is niet waar, dat God en Natuur, God en Mensch vereenzelvigd worden, maar een verwantschap, een gemeenschap, ten laatste een eenheid, worden aanwezig geacht. Dit geloof gelooft in een onverbrekelijke eenheid.

Deze tendens kan voorkomen niet alleen in het pantheïsme, maar ook in het dusgenaamde theïsme, hetwelk hierdoor gekenmerkt wordt, dat het de persoonlijkheid Gods vooropstelt, d.w.z. God verstaat als een zelfstandig actief wezen. De overgangen van pantheïsme naar theïsme zijn subtiel, en zeker zal men niet altijd met zekerheid kunnen uitmaken waarmede men te doen heeft. Zoodoende moet men uiterst voorzichtig zijn om een of andere cultuurstrooming een etiket op te plakken. Wanneer men dat nu ten aanzien der Vrijmetselarij doet met de benaming deïstisch, is men wel heel zeker het spoor bijster, daar men hoogstens de beginperiode der Vrijmetselarij in Engeland daarmede kan aanduiden, terwijl het deïsme geenszins een geloofsbeweging van den tegenwoordigen tijd weergeeft. Het meest straffe deïsme, waarbij God als schepper wordt voorgesteld, die dan verder de schepping overliet aan de in haar werkzame krachten, heeft nooit veel weerklank gevonden. Wil men de Vrijmetselarij van theologischen kant

bestoken, dan is de raad te geven het langs anderen weg te beproeven, en na te gaan hoeveel kettersch pantheïsme in vrijmetselaars-literatuur voorkomt. Echter zal dan toch altijd het verweer kunnen gelden, dat men alleen met persoonlijke overtuigingen kennis maakt. Wat mij voorkomt een der trekken van het religieuse besef in de Vrijmetselarij te zijn, is de zin voor het Verhevene in Gods wezen.

Wij zullen overigens allerminst loochenen, dat geheel de godsdienstige houding in de kringen der Vrijmetselarij een andere is dan die in de kerkelijk dogmatisch bepaalde geloofsgroepeeringen van katholieken en protestantschen huize overheerscht. Behalve een monistische tendens zou ook een universeele te noemen zijn, daaronder verstaan dat men de christelijke religie waartoe men behoort niet op zich zelf stelt en van alle andere godsdiensten afgesloten ziet; dat men ook heil buiten deze religie of die Kerk aanwezig acht; dat men een waardebepaling voor een belangrijk deel zoekt in wat geloovigen zijn als menschen en toonen aan menschelijkheid. Het is geen toeval, dat Lessing tot de vrijmetselarij heeft behoord, zoowel als Goethe. Overigens zijn er geen bepaalde theorieën hieromtrent gegeven, zoo min als er een uitgewerkt systeem van wereld- en levensbeschouwing is opgebouwd. Er is niets meer aanwezig dan een min of meer samenhangend complex van gedachten en beschouwingen. Zoo men een bekende trits van voorstellingen uit den tijd der Aufklärung in Duitschland, de 18de eeuw van verlichting en

verdieping, wil nemen, dan kan men als ook voor de Vrijmetselarij kenmerkend zeggen dat het denken en streven zich concentreerde rondom drie hoofdpunten: God, Deugd en Onsterfelijkheid. Ook rondom het laatste. De persoonlijke onsterfelijkheid is velen een overtuiging, en zoo niet, dan toch een kosmisch-sociale onsterfelijkheidsidee: alle leven stuwt naar verder leven; de dood is geen beëindiging in absoluten zin; in de wereld, in het toekomstleven van de menschheid werkt door wat eens als levenskracht openbaar werd. In de Vrijmetselarij dan leeft een religieuse geaardheid, welke niet haar alleen eigen is, maar die toch een cachet heeft dat men niet zoo heel veel terugvindt.

In de verklaring van Anderson uit den jare 1717 is gezegd, dat een vrijmetselaar geen stompzinnig godloochenaar, noch een ongodsdienstig libertijn kan zijn. Op de meergenoemde conferentie is ook ter sprake gekomen, wie uit religieus oogpunt wel en wie niet tot de Vrijmetselarij worden toegelaten, gesteld dat ongewenschte elementen zouden beproeven leden van een loge te worden. Eenerzijds niet atheïsten, andererzijds niet roomsch-katholieken. Betreffende de laatsten werd opgemerkt, dat de Vrijmetselarij elementen bevat, die een trouw zoon der Kerk niet kan en mag aanvaarden. Hij is gebonden aan de autoriteit zijner Kerk. Hij kan dus niet wegen van eigen inzicht gaan. Op een eenigszins andere wijze zal de dogmatisch gebonden orthodoxe protestant de tegenstrijdigheid gevoelen en

zich afzijdig houden. De atheïst staat eveneens buiten de sfeer der vrijmetselarij; de atheïst die principieel oordeelt dat er geen diepliggende wereldorde bestaat. Overigens blijft hier de vraag zich voordoen, wie nu waarlijk atheïsten zijn, of niet veelal degenen die daarvoor gehouden worden of er zichzelf voor houden, menschen zijn die zich niet kunnen vinden in de gangbare hun bekende Godsvoorstellingen. De Vrijmetselarij zal ongetwijfeld decisies in dezen aan de menschen zelven overlaten.

Denkende aan ons land kunnen wij zeggen, dat de religieuse geest in de Vrijmetselaarskringen het naast verwant is aan een vrijzinnig Protestantisme, dat immers ook sterk van een humanistischen geest is doordrongen en geen dogmatischen uitbouw van overtuigingen centraal stelt. Voorzoover dit kerkelijk georganiseerd is, heeft het een sterker godsdienstig aanzien dan de Vrijmetselarij toont. In dat georganiseerde vrijzinnige Protestantisme is het religieuse bewustzijn de saambindende factor, in de Vrijmetselarij is dat niet het geval. Het is altijd gevaarlijk om generaliseerend tegenstellingen te maken, maar het wagende gelooven wij dat genoemd Protestantisme in de eerste plaats een religieuse, in de tweede een humanistische beweging is te noemen, terwijl voor de Vrijmetselarij het tegenovergestelde geldt. Hoe dicht het een bij het ander ligt, wordt overigens bewezen door het feit dat velen aan beide deel hebben.

Samenvattende geven wij nu dezen indruk weer:

Anti-godsdienstig is de Vrijmetselarij niet; anti-dogmatisch-clericaal wel. On-christelijk mag de beweging alleen heeten, wanneer men een dogmatisch shibolleth toepast: dat Christelijk beteekent het beamen eener bepaalde Christusbeschouwing in kerkelijken stijl. Aan den geest van Christus meent de Vrijmetselarij te goeder trouw niet vreemd te zijn. Er is wel aanmerking op gemaakt, dat zij in plaats van de drie Paulinisch-christelijke gesteldheden hoog te houden, n.l. geloof, hoop en liefde, drie andere levensmachten: wijsheid, kracht en schoonheid tot zuilen van haren tempelbouw heeft gesteld, hetgeen dan teeken zou zijn van onchristelijkheid, maar men zal toch niet als eisch behoeven te stellen dat beschrijving van hooge dingen altijd zelfde lijnen moet volgen, noch mogen loochenen dat deze drievoudigheden elkander kunnen aanvullen en doorvloeien. De vraag, die het dringendst is, maar ook het moeilijkst te beantwoorden, is of de religieuse grondtoon van de Vrijmetselarij, welke historisch bestaat, thans een sterke is; of het religieus getinte symbool traditioneel voortleeft, of nòg levens-getuigenis is; of de humanistische bovenstrooming in de Vrijmetselarij een diepe onderstrooming van religieusen aard heeft. Zoo wij niet mistasten, dan lijkt het ons dat hier niet de sterkste zijde der Vrijmetselarij zich openbaart.

2°. *Het zedelijke standpunt.*

De laatste opmerking brengt ons op het tweede

onderdeel van behandeling. Het hart der Vrijmetselarij klopt in haar zedelijke streven, dat aan den aanvang onzer bespreking gekarakteriseerd werd als humanitair. De humaniteits-idee in het humanisme vindt hier hare verwerkelijking. Hoe dit streven bedoeld is, blijkt uit de Grondwet der Orde. Zoo weinig deze zegt over het religieuse, zoo veel over het zedelijke. Men leze art. 2 en 3 door, en men krijgt een overvloed van aanwijzingen, hoe een edel leven en streven gedacht wordt. De toon er van is een zeer ernstige. De zes grondbeginselen in art. 3 opgesomd geven een hoogen dunk van inzichten en verplichtingen. Het woord broederschap komt daarin voor zoo goed als in het volgende. Art. 3 geeft min of meer een ontwerp van christelijke en maatschappelijke deugden, een combinatie die wij liever zagen samensmelten tot de veréëning: christelijke deugden in de maatschappij. Sociaal vooruitstrevend is de strekking, terwijl in de gehoorzaamheid aan 's lands wetten een dam is opgeworpen tegen een mogelijk revolutionairen geest. Er is meermalen de verzekering gegeven, dat de Vrijmetselarij geen politiek beoefent, dat in haar samenkomsten politieke twistgesprekken vermeden, zelfs verboden worden gelijk ook godsdienstige debatten. Inderdaad behooren tot haar personen van verschillend sociaal-politiek inzicht, die in andere bewegingen en partijen daarvoor hun organisaties vinden. Maar dat men toch in een bepaalde, vooruitstrevende richting het leven van den huidigen tijd meemaakt, bewijst het feit

dat er groote belangstelling bestaat voor het internationale vraagstuk. De zin voor het internationale, een strekking naar universeele gemeenschap van volkeren en rassen ligt geheel in de lijn der Vrijmetselarij. Pogingen om door vredescongressen daadwerkelijk verder te komen, o.a. te Belgrado gehouden na den oorlog, hebben echter geen resultaat opgeleverd, hetgeen overigens geen ervaring is alleen in deze kringen.

Wellicht moet men het zoo stellen, dat in een genootschap van zich broeders voelenden een kern van menschen wordt opgebouwd, die van uit dat beperkte milieu invloed uitoefent in wijdere kringen. Een publieke opinie wordt gevormd, een wil wordt versterkt. Elk der leden draagt daarvan iets uit in de wereld, waarin hij leeft en arbeidt. Is dit niet ongeveer hetzelfde als wat in Kerken gebeurt, waar de leden opgewekt en gestuwd in een gemeenschappelijke gezindheid zich gaan richten op daden van zedelijk heil? Is het niet hetzelfde als wat in Rotary-clubs beoogd wordt om haarden van moreele kracht te zijn, die warmte uitstralen in de gemeenschap? Aldus gesteld, kan men aan het zedelijk vooruitstrevend element, in maatschappelijk geweten gekend, een stuwkracht van beteekenis toekennen. Conservatief gezinden en zeker reactionair gestemden duchten dan ook in de Vrijmetselarij een geest, die hun gevaarlijk lijkt.

Op het zedelijk streven nader ingaande, willen wij drie punten nog releveeren. In de eerste plaats,

dat een zedelijk ideaal gesteld wordt, individualistisch toegespitst op een bijzondere gesteldheid van innerlijken aard. In art. 2 der Grondwet wordt gesproken van „een uit innerlijken drang geboren geestesrichting, welke zich openbaart in een voortdurend streven naar ontwikkeling van al die eigenschappen van geest en gemoed, die den mensch en de menschheid opvoeren naar hooger geestelijk en zedelijk peil." Dan wordt hieraan toegevoegd: „Zij vindt hare toepassing in de beoefening van de hoogste levenskunst." In de daarop volgende alinea heet het nog eens, dat de Orde der Vrijmetselaren zich ten doel stelt een gemeenschappelijk middelpunt te zijn voor de beoefening van de levenskunst. Die uitdrukking „levenskunst" komt veel voor, en heeft aanleiding gegeven tot menige poëtische verheerlijking. Het gaat om de ontwikkeling van eigenschappen van geest en gemoed. Zij richt zich op een wijze van leven. Zij geeft weer een verinnerlijking. Levenskunst is gestempeld als de ars regia, de koninklijke kunst. Echter staat deze persoonlijkheidsvorming in dienst van een grooter geheel, zoodat zij niet steriel behoeft te worden in een egocentrische gevoelssfeer. Levenskunst van den enkeling verbreedt zich tot een „samenlevingskunst" van velen. Samen te leven is een kunst.

De uitdrukking heeft den bijsmaak van Romantiek. In die periode der cultuurwereld, welke de Romantiek pleegt genoemd te worden, te stellen bovenal aan het einde der 18de en in het begin der

19de eeuw, past deze voorstelling van een persoonlijke verdieping, een zedelijk-geestelijke cultiveering van het „ik" ten volle. Er ligt een grootsche idee aan ten grondslag van verantwoordelijkheid en roeping; in de romantiek is echter ook dikwijls een zwakke sentimenteele verheerlijking van den individueelen mensch aan den dag getreden. Een lexicon-artikel begint met deze definitie: „Freimaurerei, die Kunst des winkelrechten Bauens an der Vervollkommung des eigenen Ich und der ganzen Menschheit." Het laatste moet met het eerste samenhangen, zal het goed zijn. Behalve een romantische trek ligt er ook een Grieksche in, wanneer men de voorstelling wil ontleden om den zin er van te verstaan. Want er wordt telkens gewezen op een harmonische ontwikkeling van mensch en menschheid als ideaal, en in zijn meest klassieken vorm is de gedachte van harmonie Grieksch. „Vrijmetselarij ziet het leven als een kunst; dat is de kunst om het leven harmonisch in te richten en zichzelf weten te plaatsen in de juiste geestelijk-zedelijke verhouding tot den medemensch." Het hoogste type voor den Griek is „de ware wijze", de mensch met diep en schoon levensinzicht, en het kan niet verwonderen om in Vrijmetselaarsliteratuur dezelfde voorstelling te ontmoeten. Dat is de mensch, die de levenskunst op edele wijze beoefent. Zij stelt zeer hooge eischen; in het begrip kunst ligt het woord kunnen verscholen.

Een tweede ding, waarop te wijzen valt, in verband met het genoemde, is dat aan het zedelijke

streven ten grondslag ligt een verwachting. De Vrijmetselarij hoopt, gelooft. Er zijn werkelijkheden te bereiken. Het is wederom de Grondwet, welke dat verzekert. Art. 2 verklaart: „Zij gaat uit van een vast vertrouwen in de werkelijkheid eener geestelijke en zedelijke, den mensch en de menschheid voortstuwende wereldorde." De ideaal-stellingen in art. 3 zijn daarop gebaseerd. De Vrijmetselarij heeft een optimistischen kijk op het leven: veel is goed en meer nog kan goed worden. In het laatste ligt een evolutionistisch geloof, gelijk het heet: een voortschrijding van mensch en menschheid. Althans dit kàn geschieden. Men ziet de historie niet slechts als horizontale lijn van voortgang, maar tevens als verticale van vooruitgang. Meerdere menschelijkheid en versterkte menschheid worden als mogelijkheden verondersteld.

Men kan dit zoo stellen: humanistisch is het ideaal, evolutionistisch de verzekerdheid. Een typisch tijdverschijnsel is het evolutionisme. Het heeft zich breed ontwikkeld in de 19de eeuw van het vele kunnen. Dit te ervaren riep een levenshouding op, welke zoowel in de idee van levenskunst als in de verwachting van een hooger type menschheid zich uit. Als men naar deze gegevens de Vrijmetselarij beoordeelt, dringt men m.i. veel dieper in haar wezen door dan wanneer men b.v. haar deïstisch karakter signaleert. Te dezen aanzien kan men zich ook veel gemakkelijker afvragen, of men den geest der Vrijmetselarij beaamt, ja dan neen. Het is wel

duidelijk, dat deze een gansch andere is dan die in een kerkelijk dogmatische leer van den mensch als verloren zondaar tot uiting komt, waarin de mensch geacht wordt geneigd te zijn tot alle kwaad en tot geen goed in staat, tenzij God in Zijn genade hem in Christus doet herboren worden als de uitverkoren verloste. Hier zijn sfeeren van denken en gewaar worden, die elkaar niet dekken. Maar het is niet te veronderstellen, dat de Vrijmetselarij op het oogenblik, dit standpunt afwijzende, op lichte wijze het begrip goed zal hanteeren als zij over mensch en menschheid spreekt. Na de 19de eeuw is de 2oste gekomen, die een ontnuchtering gaf ten aanzien der 19de, en die zichzelve wel moest zien als een katastrofale. Nu staan alle menschen van ernstigen zin, of zij zich godsdienstig geloovigen noemen of niet, voor de vraag of zij ondanks bittere teleurstelling — voor de ernstigsten is zij het bitterst — een vertrouwen durven stellen in „de werkelijkheid eener geestelijke en zedelijke, den mensch en de menschheid voortstuwende wereldorde." Zoo zij het doen, dan doen zij het peillood hunner hoop diep wegzinken in de ondoorgrondelijke werkelijkheid van wat God is te noemen, van wat in Vrijmetselaars-terminologie heet: de groote Bouwmeester des Heelals. Noch een gemakkelijke evolutionistische verwachting noch een licht optimisme zal den vrijmetselaar mogelijk zijn; slechts de gedachte van een moeizaam voortschrijden, en een donker optimisme. Hij, zoo goed als elke andere geloovige, heeft veel

trouw aan zijn plicht en vertrouwen in wat hem ten heiligste drijft noodig.

Nog een derde punt, waarover wij kort kunnen zijn. Aangezien de daad uitkomst is van overweging, en daarmee ook ten toetssteen voor de gezindheid wordt, is er reden aan die daad aandacht te wijden. Welk leven vloeit uit het streven voort? Uit den aard der zaak kunnen wij niet over het particuliere leven van vrijmetselaars oordeelen, noch over den in hun kring overheerschenden geest; slechts kan de aandacht gevestigd worden op wat de Vrijmetselarij in de samenleving in humanistischen zin tot stand heeft gebracht. Ook dat kan slechts bij benadering worden aangegeven, omdat er behalve een directe werkzaamheid een indirecte is te veronderstellen, en misschien is de laatste van de verste strekking.

Wat gaat er van vrijmetselaren en van vrijmetselaarskringen uit? Deze vraag is in een ander verband reeds gesteld. Op de Persconferentie is gewezen op het Instituut tot Onderwijs van Blinden te Amsterdam, het Gesticht voor volwassen Blinden aldaar, de Prins-Alexander-Stichting voor blinde Kinderen te Huis ter Heide, de over geheel Nederland met 18 afdeelingen werkende Vereeniging „Kinderhulp", de Vereeniging „Armenzorg" te 's-Gravenhage en zoovele andere instellingen van algemeen nut die hun ontstaan te danken hebben aan de Orde of hare leden. Elders vinden wij vermeld het Doofstommeninstituut te Amsterdam, het Johanneshof te Dieren, enz. Hierbij wordt dan nog deze opmerking gemaakt:

„Steeds zit daarbij echter de gedachte voor, die in het leven geroepen instelling zoo spoedig mogelijk los te laten, op eigen wieken te laten drijven." Het is een welbekend feit, dat van uit een kring van vrijmetselaren de stoot gegeven wordt tot een of andere onderneming, die plaatselijk of in grootere verhoudingen uitdrukking geeft aan een sociaal humanistisch streven. Zoodoende is het niet mogelijk in opsomming een volledige lijst te bieden van stichtingen. Men zou in dit verband de uitdrukking dochtermaatschappijen kunnen gebruiken. Dat het neutraal lager onderwijs voor een deel gedragen wordt door de sympathie en steun van logeleden zal niet verwonderen. Door dezen stand van zaken kan het ook gebeuren, dat de oppositie alles, wat zij ongewenscht en verderfelijk vindt, de Vrijmetselarij in de schoenen schuift. De Volkerenbond zoowel als de wereldoorlog schijnen gelijkelijk als hare noodlottige creaties te zijn gebrandmerkt.

3°. Het Gehalte.

Tenslotte maken wij nog een paar opmerkingen over haar gehalte. Een samenvattend oordeel zal hierop hebben af te gaan; niet alleen een organisatie te schetsen en de hoofdelementen van beschouwing weer te geven, maar ook van den geest, die in een gemeenschap heerscht, getuigenis af te leggen. Nu is niets hachelijker dan dat te doen, zoowel als men ergens in leeft als wanneer men het van den buitenkant aanziet. Geest, gezindheid, peil, het

zijn immers alle onmeetbare grootheden, zij behooren tot de zgn. imponderabilia, de onweegbare dingen. Gesteldheid, gestemdheid gelden hier. Eigenlijk zouden alleen vrijmetselaren zelven kunnen getuigen van de sterkte of zwakheid — innerlijk gezien, waar het gaat om gehalte — hunner beweging. Er is kans, dat er heel wat verschillen zouden te constateeren zijn, omdat naar wij het ons voorstellen elke loge een eigen karakter zal hebben. In elke kleinere gemeenschap van elkaar goed bekenden, gelijk hier bestaat doordat men geregeld en veel samenkomt, zal een kern den toon aangeven, door goeden of minder goeden geest het peil van die gemeenschap beheerschen. Door veranderde samenstellingen kunnen in eenige jaren tijds aanmerkelijke verschillen ontstaan. Het kan haast niet anders, of leden, jarenlang lid eener loge, zullen schommelingen hebben op te merken. Echter is er wel het constante aanwezig te denken van een onderstrooming, die van principieelen aard is, gewaarborgd door de ideeën en idealen welke historisch als 't ware gegeven zijn.

Een belangrijke ervaring voor allen, die een levensgemeenschap vormen is, in welke mate en hoe zij reageeren op stroomingen om hen heen. In 't bijzonder een humanistische beweging zal gevoelig een tijdgeest ondergaan. Natuurlijk behoort een tijdgeest ook weer tot de imponderabilia, maar een realiteit is zij zeker wel. Een der sterkste die bestaan. Op 't oogenblik is de Vrijmetselarij betrokken in het groote proces eener levensomzetting in ver-

band met een wereldrevolutie. In het bijzonder een humanistische beweging, welke humaniteit als hoogste doel stelt, zal levendig betrokken zijn in de geweldige dingen van den dag. Zij zal zeker regeneratie willen. De vraag is, of zij daartoe kàn medewerken. Dit hangt weer af van een geheele levensstrooming. Als het waar mocht zijn, dat onze tijd niet veel sterke karakters voortbrengt, dan kunnen geen theorieën veel baten. Is niet een der opvallende kenmerken, dat er weinig mènschen zijn? Knappe koppen te over, maar de teleurstellingen ondervonden in een periode van veel intellectueelen opbloei met vooral opvallend toegepaste kennis in het technische, hebben wel geleerd dat wijsheid iets anders is dan kennis, en dat bovenal een gespannen wil ten goede heil moet brengen. De vraag, die men in loge's wel stellen moet zoo goed als in andere cultuurkringen, is of men bouwen kan. De wil zal gericht moeten zijn op het tweeledige schema van alle cultuurleven: innerlijke verdieping en uiterlijke onderneming. Klein mag het werk niet zijn; daarom zijn kleinzieligheid en kleingeestigheid ergste vijanden, in eigen boezem van organisatie ook te boven te komen. Men kan soms aan den indruk niet ontkomen, dat onze Westersche beschaving te gronde gaat in de kleinheid van geest, die in maatschappelijke en kerkelijke verhoudingen allen samenhang opbreekt. Deze geest is gebrandmerkt als een klein-burgerlijke geest, die men niet aan een bepaalden stand in de samenleving alleen heeft toe te schrijven, maar

die — misschien van uit een bepaalden stand als kweekplaats — zich wijd uitstrekt. Het zou dan de fnuikende belemmering zijn voor allen grooten zin. Ook te dezen aanzien zal de Vrijmetselarij zich moeten afvragen, of zij dien geest te boven is gekomen of weet te komen. Zoo iets hangt onmiskenbaar samen met geheel de maatschappij-vorming en vervorming in een periode der geschiedenis. Mocht in de Vrijmetselarij een geest van zelfgenoegzaamheid heerschen, dan kan zij weinig levenwekkende kracht bieden en is zij gedoemd een kwijnend bestaan te lijden. In elk land afzonderlijk is op bijzondere wijze dit probleem een cardinale kwestie.

Er zijn naast zichtbare bedreigingen hoopvolle teekenen. Ook waar, gelijk gebleken is, de leden der loge's uit een categorie der maatschappij plegen gerecruteerd te worden, heeft zij een beginsel in zich dat haar van statische, vastliggende organisatie telkens opnieuw kan doen verheffen tot een dynamische, een werkzame stuwkracht. Als kern, als een der cultuur-kernen, kan zij haar aandeel bieden in gezindheid en daad aan den herbouw der groote menschengemeenschap. Krachtens haar eigen historie is zij geroepen om trouw aan haar beginsel, het schootsvel voorgebonden, de troffel in de hand, metselaarswerk te verrichten. Daarmee zou zij bewijzen een in waarachtigheid gefundeerde cultuurstrooming van humanistischen aard te zijn, die den leden van groote waarde is voor hun geestelijke persoonsvorming, en collectief dezen samenbindende een der

stuwingen in het omhoogwillende menschheidsstreven.

Zij zou daarmee gehoor geven aan den roep van een Goethe in de laatste strofen van zijn beroemde Maurerlied:

Doch rufen von drüben
Die Stimmen der Geister,
Die Stimmen der Meister:
Versäumt nicht zu üben
Die Kräfte des Guten.

Hier winden sich Krone
in ewiger Stille
Sie sollen mit Fülle
Die Tätigen lohnen.
Wir heiszen euch hoffen.